

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра соціальної психології

**Психосемантичні особливості уявлень про справедливість у представників
Gen Z**

Кваліфікаційна робота

Студентки 4 курсу, ОР Бакалавр
(спеціальність 053 «Психологія»,
Освітня програма «Психологія»,
заочна форма навчання)

Зінченко Марія Ігорівна

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної психології

Грищук Елісо Юріївна

Роботу рекомендовано до захисту на ЕК No_

Протокол No ____ від _____ року

Завідувач кафедри соціальної психології

_____ **Тетяна Траверсе**

КИЇВ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ.....	
.....10	
1.1. Поняття справедливості у психології	10
1.2. Характеристика Generation Z: цінності, освіта, технологічне оточення	16
1.3. Особливості сприймання та семантики поняття справедливості у покоління Z	17
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СЕМАНТИЧНОГО НАПОВНЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРЕДСТАВНИКІВ ПОКОЛІННЯ Z.....	
Z.....33	
2.1. Аналіз уявлень про справедливість у представників покоління Z	33
2.1.1. Особливості сприйняття справедливості серед різних соціальних груп	35
2.1.2. Порівняльний аналіз трактування справедливості у поколінь Z, Y та X	37
2.2. Логіка побудови та реалізація емпіричного дослідження семантичної складності концепту справедливості серед представників Z	43
Висновки до розділу 2	47
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА СЕМАНТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» СЕРЕД ПОКОЛІНЬ Z, Y, X.....	
49	
3.1. Місце та значення справедливості у структурі ціннісних орієнтирів респондентів	49
3.1.1. Асоціативний образ поняття «справедливість» у представників покоління Z	56
3.1.2. Асоціативний образ поняття «справедливість» у представників покоління Y	59
3.2. Вивчення семантичної багатовимірності концепту «справедливість»	66
3.2.1. Структура семантичного поля поняття «справедливість» у покоління Z	68

3.2.2. Смысловое наполнение понятия «справедливость» у представителей поколения Y	69
3.2.3. Особенности семантического анализа понятия «справедливость» у поколения X	71
3.3. Анализ корреляционных связей у структуре уявлений про справедливость	72
Висновки до розділу 3	73
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Почуття справедливості як важливий чинник у довгострокових процесах прийняття рішень було предметом інтересу академічних кіл. Справедливість є однією з основних концепцій моралі, співіснує з мораллю та етикою, але відрізняється від них принципами колективності та самовизначення [34]. Поняття справедливості та несправедливості були предметом дискусій багатьох мислителів і філософів, серед яких Аристотель, Платон, Сократ, Геракліт, Епікур, Гельвецій, Дідро, Руссо, Спіноза, Кант, Гегель та інші. Ці поняття також досліджувалися в контексті соціальної рівності та нерівності такими вченими, як Г. Спенсер, Б. Рассел, П. Лафарг, Д. Г'юм, А. Сміт, Л. Стейн, К. Мангайм, К. Ясперс, Е. Фром, З.Д. Гербера та П. Рікоре. Почуття справедливості формується на основі наших переконань щодо того, що ми вважаємо правильним або несправедливим, а також того, що, на нашу думку, люди повинні отримувати від інших [8, с. 14].

Справедливість як критерій оцінки служить для оцінки узгодженості між змістом дій та їхньою соціальною оцінкою, між соціальним становищем особи та її соціальною роллю, між зусиллями особи та винагородою за ці зусилля, а також між правами та обов'язками.

Питання визнання справедливості має особливе значення в контексті заміни поколінь. Сьогодні покоління молодих людей, народжених у 1995–2010 роках, тобто представники «нового покоління», відіграє все більш важливу роль у соціальній, культурній та економічній сферах. Це покоління дорослішало в епоху цифрових технологій, глобалізації, соціальних змін, політичної нестабільності та в умовах постійного надлишку інформації. Ці чинники сформували нову систему цінностей і змінили сприйняття соціальної реальності, спричинивши зміну у розумінні справедливості.

Дослідження сприйняття справедливості цим поколінням не тільки допомагає визначити специфічні ціннісні орієнтири цієї соціальної групи, але і є необхідною основою для глибокого розуміння її очікувань від суспільства, державних інститутів та міжособистісних відносин. Крім того, такого роду дослідження мають величезне значення для побудови ефективних механізмів міжпоколіннєвої комунікації, розробки освітніх програм, формування соціальної політики та зміцнення довіри до правових норм.

З огляду на різні виклики, пов'язані з війною, нестабільністю, маніпулюванням інформацією та емоційним виснаженням, дослідження того, як наймолодше покоління сприймає справедливість, якими критеріями воно керується при її оцінці та яке значення надає цьому принципу у своєму житті, має величезну наукову та суспільну цінність.

Тому актуальність теми даного дослідження впливає не тільки із загального інтересу до цінностей покоління Z, але й із потреби поглибити розуміння етичного поняття «справедливості» в сучасному українському суспільстві [36].

Дане дослідження не тільки висвітлює широкий спектр психологічних і соціальних проблем, пов'язаних із сучасним поколінням Z, але й надає цінну інформацію для експертів різних галузей, які прагнуть краще зрозуміти сучасну молодь, що надає йому значного значення.

Об'єкт дослідження – семантика поняття справедливості.

Предмет дослідження – психосемантичні особливості уявлень про справедливість у представників Gen Z.

Мета – теоретично та емпірично дослідити психосемантичні особливості уявлень про справедливість серед представників покоління Z.

Гіпотеза дослідження – представники Gen Z демонструють вищий рівень чутливості до принципів розподільної та комутативної справедливості у порівнянні з попередніми поколіннями через змінені умови виховання та вплив глобалізації. Ця гіпотеза базується на спостереженні, що сучасне покоління Gen

Z виховується в умовах, де висока цінність приділяється інклюзивності, рівності та справедливості, часто під впливом глобальних медіа та соціальних мереж. Відповідно, поняття справедливості набуває різного значення для різних поколінь.

Завдання дипломної роботи полягає в тому, щоб:

1. Здійснити теоретичний аналіз української та зарубіжної літератури з проблеми розуміння справедливості у психології.
2. Проаналізувати особливості сприйняття поняття справедливості сучасною молоддю.
3. Виявити подібності та відмінності в уявленнях про справедливість серед представників різних поколінь.
4. Дослідити та описати структуру уявлень про справедливість серед представників покоління Z.

Методи дослідження передбачають використання різних загальнонаукових, теоретичних та емпіричних методів дослідження.

Основними теоретичними методами є: аналіз і систематизація документальних джерел, узагальнення теоретичних і практичних даних з проблеми дослідження, порівняння, узагальнення, використані для визначення стану розробки; методи системного аналізу для визначення мети, гіпотез і завдань дослідження. На етапі емпіричного дослідження було організовано асоціативний експеримент, здійснено повторне ранжування отриманих асоціацій респондентами різних поколінь, а також складено зведену таблицю асоціацій. Отримані результати психосемантичного дослідження були піддані математичній обробці (описова статистика, факторний аналіз та кореляційний аналіз).

Експериментальна база дослідження:

Емпіричне дослідження було реалізоване у два етапи. На першому етапі — асоціативному експерименті - взяли участь 57 респондентів трьох вікових груп: покоління Z (1997-2012), покоління Y (1981-1996) та покоління X (1965-1980). Їм

було запропоновано вільно назвати перші асоціації до слова-стимулу «справедливість». Отримані відповіді стали основою для подальшого аналізу змістового поля поняття.

Другий етап дослідження передбачав ранжування отриманих асоціацій за рівнем релевантності. До цього етапу було залучено 155 респондентів трьох вікових груп: покоління Z, покоління Y та покоління X. Такий розподіл дозволив здійснити порівняльний міжпоколіннєвий аналіз семантичного наповнення концепту «справедливість».

Вибірка була сформована на основі добровільної участі, з дотриманням принципів інформованої згоди, анонімності та репрезентативності вікових когорт.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- Описано відмінності у сприйнятті поняття справедливості сучасною молоддю та представниками інших поколінь;
- Виявлено факторну структуру уявлень про справедливість серед представників покоління Z;
- Розширено уявлення про зміну моральних цінностей від одного покоління до іншого в умовах глобалізаційних процесів

Теоретична значущість. Теоретичні висновки дослідження мають важливу теоретичну значущість, яка відображається в кількох ключових аспектах: це дослідження робить важливий внесок у теорію соціальної справедливості, розширюючи розуміння того, як покоління Z сприймає та втілює принципи справедливості. Результати можуть сприяти уточненню наявних моделей справедливості, адаптуючи їх до особливостей міжпоколінних відмінностей. Інтеграція знань з психології, соціології, культурології та політології створює комплексний погляд на взаємодію покоління Z з концепціями справедливості. Такий підхід дозволяє глибше досліджувати особистісні та колективні аспекти соціальної поведінки. Ці теоретичні висновки надають важливу основу для подальшого розуміння впливу поколінних змін на

соціальну тканину та взаємодію в сучасному суспільстві, сприяючи розробці ефективних стратегій для комунікації та взаємодії з поколінням Z.

Практична значущість. Практична значущість може бути досить широкою і має потенціал впливати на різні аспекти суспільного життя: результати можуть бути використані для розробки або модифікації освітніх програм, що спрямовані на формування етичних цінностей та справедливості. Це може охоплювати розробку нових курсів з громадянської освіти або соціальних наук, які враховують поколінні відмінності у сприйнятті справедливості.

Знання про те, як молодь сприймає справедливість, може допомогти політикам та законодавцям краще зрозуміти потреби покоління Z. Це може сприяти формуванню більш ефективних і справедливих соціально-політичних ініціатив, спрямованих на забезпечення рівності та справедливості. Організації можуть використовувати результати для планування та впровадження програм корпоративної соціальної відповідальності, які відповідають цінностям та етичним переконанням Gen Z. Це може включати ініціативи щодо сталого розвитку, справедливості на робочому місці, та інші соціально значущі проекти.

Розуміння того, як покоління Z сприймає справедливість, допомагає визначити соціальну політику та заходи втручання, що враховують його унікальні особливості. Це включає консультаційні програми, соціальну підтримку та інші заходи, що допомагають молодим людям ефективно інтегруватися в суспільство.

Результати цього дослідження сприятимуть публічній дискусії про справедливість та етику і допоможуть сформувати більш обізнану та зважену громадську думку з цих питань. Це особливо важливо в контексті посилення соціальних рухів та громадянської активності. У глобалізованому світі, де культурний обмін стає все більш поширеним, розуміння впливу різних культур на сприйняття справедливості поколінням Z сприятиме покращенню міжкультурної комунікації та взаєморозуміння.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу; 3 розділів із висновками до кожного із них; загальних висновків; списку використаних джерел, що налічує 69 найменування (із них 51 іноземною мовою). Основний обсяг роботи викладено на 89 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

1.1. Поняття справедливості у психології

У межах психологічної науки уявлення про справедливість переважно формуються під впливом закордонних досліджень, які спираються на класичну традицію, започатковану ще Аристотелем. У праці «Нікомахова етика» він розмежував три основні форми справедливості. Перша — це розподільча, що пов'язана з принципами рівності, чесного розподілу благ та врахування заслуг [1, с. 53-294]. Друга форма - комутативна, що стосується рівноправних обмінів і соціальних договорів, таких як домовленості, зобов'язання чи обіцянки. Третя — виправна, яка зосереджена на відновленні порушеного балансу у випадку шкоди або несправедливості. Над усіма цими типами стоїть процесуальна справедливість — ідея про те, що рішення мають ухвалюватися за допомогою неупереджених, етичних процедур, наприклад через рівноправне обговорення або дотримання універсальних правил [24].

Такий підхід сприяє формуванню багаторівневої класифікації справедливості залежно від соціального контексту й норм, що регулюють її прояви [1, с. 53-120]. Наприклад, К. Муздибаєв розглядає справедливість як систему правил, що регулюють розподіл благ, прав і відповідальності в суспільстві, виокремлюючи три ключові форми: розподільчу, карально-виправну (що пов'язана з кримінальною відповідальністю) та процедурну.

У наукових працях західних психологів і соціологів активно розкриваються три ключові моделі справедливості: дистрибутивна (тобто розподільча або результативна), процедурна (що стосується способу ухвалення рішень) і ретрибутивна (відплатна). Значний внесок у їх вивчення зробили М.

Lerner (1975, 1981), R. Folger (1977, 1984), Д. Мацутото (2003), J. Darley і Т. Pittman (2003), L. Skitka та інші.

Подальший розвиток типології справедливості здійснювався у численних зарубіжних дослідженнях. Так, М. Lupfer, К. Weeks, К. Doan і D.Houston (2000) представили поняття міжособистісної справедливості, яка відображає ступінь поваги, чемності й коректності під час взаємодії з учасниками ситуації, а також те, наскільки інформативною була комунікація щодо прийнятих рішень. Водночас О.О. Голинчик (2003) вважає доцільним трактувати міжособистісну справедливість як складник процедурної.

У працях J. Colquitt (2001, 2004) запропонована чотирикомпонентна модель справедливості, що застосовується в аналізі організаційного управління. До неї входять: дистрибутивна справедливість, що акцентує увагу на справедливому співвіднесенні зусиль та винагород; процедурна, яка стосується структурованості й прозорості процесу ухвалення рішень; міжособистісна, що вимірює повагу та коректність у ставленні до учасників; інформаційна, яка оцінює рівень обізнаності щодо процесу та його результатів [9].

Ретрибутивна або каральна справедливість, як форма реагування на протиправні або аморальні дії, розглядається у працях К. Лейга та У.Дж. Стефана (2003). Натомість альтернативна концепція — відновлювальна справедливість — зосереджується на відшкодуванні шкоди постраждалій стороні, що підкреслено в дослідженнях J. Gibson (2002).

Аналіз проблеми справедливості як процесу прийняття рішень охоплює різноманітні галузі: організаційну сферу (J.A. Colquitt, M.J. Wesson, C.O. Porter, 2001; R.A. Cropanzano, 2003), політичну (S. Alexander, 2003; W.R. Louis, D.J. Terry, R.A. Schuller, 2007), правову (R.A. Anderson, 2003; О.О. Гулевич, 2010), економічну (J.B. Fuller, 2001; M. Wenzel, 2002).

У сучасній психології дослідження, присвячені питанням справедливості в міжособистісних і міжгрупових взаєминах, залишаються порівняно нечисленними (М. Deutsch, 1975; М. Mark, 1980). Проте саме ці аспекти є

ключовими для глибшого розуміння феноменів групової упередженості, преференцій до "своїх" та дискримінації інших. Не менш значущим є аналіз підходів, які дають змогу людині ухвалювати рішення, що сприймаються як справедливі. На думку Р.К. Х'юсмана та Дж.Д. Хетфілда (1992), сприймання справедливості — це складне й індивідуалізоване відображення реальності.

Вже з дитинства люди інтуїтивно порівнюють свою участь у взаємодії — тобто те, що вони вкладають у неї («Внесок»), — з тим, що отримують у відповідь («Віддача»). Цей внутрішній механізм починає давати про себе знати, коли людина відчуває, що баланс порушено — так званий "суб'єктивний облік справедливості".

Якщо сприймана віддача не відповідає докладеним зусиллям, індивіди прагнуть відновити рівновагу. Зазвичай для цього використовуються три основні стратегії: зменшення особистого внеску, збільшення отриманого ресурсу або припинення стосунків, які вважаються несправедливими.

Утім, у дослідженнях тих самих авторів виявлено, що існують виняткові типи реагування: деякі люди демонструють альтруїзм і свідомо прагнуть вкласти більше, ніж отримують; інші — навпаки, дотримуються егоїстичної стратегії, орієнтуючись на максимальну вигоду при мінімальному внеску. Водночас більшість людей характеризуються прагненням до балансу - це типова ознака осіб, чутливих до справедливості.

Ці стилі поведінки не є сталими: одна й та сама людина може демонструвати різні моделі залежно від соціального контексту. Наприклад, бути схильною до самопожертви на роботі, але мати егоцентричну позицію у побутових взаєминах, або навпаки. Проте загальною тенденцією залишається прагнення підтримувати відносний паритет між тим, що надається, і тим, що отримується, - тобто досягати відчуття справедливості у взаємодії з іншими.

Сприйняття справедливості охоплює три рівні: особистий, груповий та суспільний. Воно формується на тлі суперечності між власними очікуваннями — «справедливо для мене» (тобто бажання мати більше, ніж інші) — та

універсальним уявленням про рівність — «справедливо для всіх». Такий внутрішній конфлікт відображає суб'єктивну позицію людини в оцінці ситуацій.

Коли індивід розглядає події крізь призму особистої вигоди, прагнучи максимального ресурсу для власної самореалізації, це часто корениться у базовому інстинкті виживання. Така модель поведінки тісно пов'язана з конкуренцією. Т. Гоббс ще в XVII столітті стверджував, що суперництво є вродженою рисою людини. У дитинстві ця риса може проявлятися відкрито, однак з віком людина адаптується до соціальних норм і вчиться контролювати ці імпульси. Водночас подібні первинні уявлення про справедливість залишаються основою особистісного зростання на різних етапах життя.

Із розвитком особистісної рефлексії та прагненням осмислити власне буття, людина може змінити своє ставлення до справедливості. З'являється новий ракурс - уявлення про «кармічну» справедливість, згідно з яким навіть очевидна нерівність або несправедливість у світі може тлумачитися як заслужена. Це підтверджується дослідженнями М. Lerner (1974), де йдеться про феномен «віри в справедливий світ». Люди з таким світоглядом переконані, що події в житті — як позитивні, так і негативні — є закономірним наслідком поведінки чи моральних якостей особи або групи. Випадковість, успіх, страждання або гідність сприймаються ними як наслідок справедливої закономірності [9; 67].

Коли ж людина стикається з відчуттям несправедливого ставлення, це часто пов'язано з браком визнання її гідності, поваги чи заслуг.

Такий дисбаланс між тим, що було вкладено, і тим, що отримано у відповідь, як підкреслюють Р.К. Х'юсман і Дж.Д. Хетфілд, провокує внутрішню напругу й емоційні переживання. У ситуації, коли власні зусилля оцінюються завищено, виникає почуття провини; коли недооцінено - образа. Щоб відновити внутрішню рівновагу, особа може вдатися до різних форм реагування: самозвинувачення, моральних переживань або використання почуття провини як

мотивації до соціально значущих дій — зокрема участі у благодійності чи волонтерстві [16].

У роботі Ліз Бурбо (2001) представлено психотерапевтичне осмислення наслідків пережитої несправедливості. Авторка вказує на те, що такі переживання належать до числа базових психологічних травм, які істотно впливають на формування самоідентичності. Травма несправедливості, за її класифікацією, є однією з ключових передумов формування ригідних (тобто психологічно негнучких) рис особистості.

Ця травма, згідно з аналізом Бурбо, бере свій початок у дитячих стосунках із батьками, переважно тієї ж статі, яких дитина сприймає як холодних, емоційно недоступних або жорстко авторитарних. Причиною такої поведінки батьків часто є власні нерозв'язані травми, які, хоча й виявляються в інших формах і контекстах, знову породжують відчуття несправедливості вже у наступного покоління [8].

Відчуття несправедливого ставлення спричиняє глибокі емоційні страждання. Особистість переживає брак визнання, недостатню увагу до власної цінності та знецінення своїх зусиль. Це порушує уявлення про себе й активізує захисні психологічні механізми: від заперечення до раціоналізації. За умови тривалого перебування у подібному психологічному середовищі у людини можуть сформуватись неадаптивні способи реагування — агресивність, заздрість, ревності, жадібність тощо.

Таким чином, суб'єктивне сприйняття справедливості або її відсутності істотно впливає на цілісність особистості, її внутрішню гармонію та психоемоційний добробут. Особливо важливо підкреслити, що часто джерелом травматичного досвіду є не подія як така, а порушення внутрішніх уявлень про справедливість.

Відповідно до підходу М.М. Слюсаревського, справедливість у психологічному вимірі розглядається як одна з фундаментальних людських цінностей, яка проявляється на різних рівнях: індивідуальному, де вона

переживається глибоко й особистісно; груповому, в якому вона формується на основі щоденного регулювання взаєностосунків; суспільному, де принципи справедливості декларуються та підтримуються моральними нормами й законодавством [16].

Формування та регуляція поведінки особистості відбувається під впливом її системи цінностей, що має внутрішню мотивацію та осмислений характер. Такий процес свідчить про самодетермінацію та психологічну зрілість індивіда. Якщо справедливість виступає для особистості як ціннісна основа і чинник мотивації, вона водночас слугує орієнтиром для самоідентифікації. У цьому випадку дії людини спрямовуються відповідно до її особистісного розуміння норм і цінностей, що проявляється навіть у стандартних, звичних ситуаціях.

Людина сприймає як власні, так і чужі вчинки крізь призму своїх внутрішніх переконань, приймаючи або відкидаючи їх залежно від особистих екзистенційних уявлень [16, с. 10-68].

У роботах Н.В. Хазратової та К.П. Гавриловської справедливість розглядається як складний концептуальний феномен, що виникає на перетині особистісних смислів та взаємодії з державною системою. Зокрема, Н.В. Хазратова виділяє уявлення про «справедливу» або «несправедливу» державу як важливий елемент громадянського сприйняття, підкреслюючи, що рівень дотримання правопорядку більше залежить від уявлень суспільства про ідеал справедливості, ніж від застосування силового примусу. На її думку, правова система повинна базуватись на ідеях духовного розвитку та колективних цінностях [17, с. 12].

К.П. Гавриловська, зі свого боку, акцентує увагу на необхідності глибокого дослідження справедливості у площині нормативно-правових відносин. Вона наголошує, що сприйняття правомірності дій значною мірою залежить від внутрішньої оцінки людиною відповідності формальних норм її уявленням про соціальну справедливість. Такий підхід підкреслює, що правова поведінка

нерозривно пов'язана із суб'єктивним почуттям справедливого або несправедливого [17, с. 30-79].

Ці напрацювання демонструють важливість вивчення справедливості не лише як правової або етичної категорії, а і як елементу особистісної взаємодії з інституціями влади. Особливу увагу дослідники приділяють архетипічним структурам, особистісній активності суб'єкта та механізмам легітимації правових норм у контексті соціально-психологічного функціонування держави.

1.2. Характеристика Generation Z: цінності, освіта, технологічне оточення

Покоління Z — це молодь, народжена наприкінці ХХ століття до приблизно 2012 року, яка формувалась у період стрімких трансформацій і глобальної взаємозалежності, характерної для постмодерного суспільства. Їхнє становлення відбувалося в умовах перетину різних культурних традицій, що сприяло формуванню своєрідного культурного синтезу. Саме ця «гібридна» культурна парадигма відображає багатовекторний вплив цінностей, ідеологій та стилів життя, що сформували в молодого покоління позитивне ставлення до різноманіття та відкритість до мультикультурного досвіду.

Окрім впливу політичної нестабільності та економічних змін, важливою відмінністю цього покоління стало те, що воно зростало в епоху тотальної цифровізації. Генерація Z є першою, чий досвід з дитинства тісно пов'язаний із новітніми інформаційними технологіями, широким доступом до Інтернету, соціальними мережами та платформами обміну миттєвими повідомленнями. Цифрове середовище стало не лише джерелом інформації, а й основною формою соціалізації, що суттєво змінило способи комунікації, сприйняття реальності та конструювання ідентичності.

Серед ключових рис цієї генерації — висока швидкість адаптації до змін, здатність орієнтуватися в цифровому просторі, постійний доступ до великого масиву інформації та тенденція до мислення в глобальному масштабі. Умови

постійного інформаційного навантаження сприяли розвитку багатозадачності, вміння швидко аналізувати дані та приймати рішення, що стало невід'ємною частиною їхнього когнітивного стилю [8, с. 18].

Водночас орієнтація на швидкість, продуктивність і змагальність спричинила формування прагматичного способу мислення, у якому результат часто переважає над етичними міркуваннями. Таке фокусування на досягненні успіху, попри всі перепони, може свідчити про прагнення до визнання й реалізації, але водночас викликає потребу в глибшому осмисленні моральних наслідків власних рішень [6, с. 67-84].

Загалом, покоління Z — це яскравий приклад впливу глобалізації та цифрових технологій. Їхній світогляд значною мірою формується під впливом безмежного доступу до різних культур, точок зору та життєвого досвіду. З одного боку, це збагачує їхню свідомість, сприяє формуванню інклюзивного мислення, толерантності та розуміння глобальних процесів. З іншого — породжує нові виклики, пов'язані з пошуком власної ідентичності та відповідністю до зовнішніх очікувань і соціальних стандартів [49, с. 480-496].

1.3. Особливості сприймання та семантики поняття справедливості у покоління Z

1. Психосемантика як метод вивчення уявлень про справедливість

Психосемантика – це напрям у психології, що вивчає, як індивіди надають значення поняттям і відображають їх у свідомості через систему особистих смислів. Метою психосемантичного підходу є реконструкція «суб'єктивних семантичних просторів» - внутрішніх когнітивних моделей, за допомогою яких людина сприймає світ і соціальні явища [46]. В основі цього підходу лежать методи семантичного диференціала та репертуарних ґраток, запропоновані відповідно Ч. Осгудом і Г. Келлі. Семантичний диференціал передбачає

оцінювання певного поняття (наприклад, «справедливість») за набором біполярних шкал (наприклад, «добрий-поганий», «активний-пасивний»), що дозволяє кількісно виміряти конотації та емоційне забарвлення цього поняття [46].

Таким чином виявляються основні смислові виміри, на яких ґрунтується сприйняття справедливості. За допомогою багатовимірних статистичних методів дослідник може побудувати просторову модель, в якій «справедливість» займає певне місце серед інших понять, відображаючи її суб'єктивні зв'язки та відстань до суміжних категорій (наприклад, «рівність», «закон», «помста» тощо) [42, с. 61-94]. В результаті формується карта значень - семантичний простір, у якому видно, як різні люди (чи групи, зокрема покоління) розуміють і відчують поняття справедливості.

Психосемантичні методи дозволяють досліджувати уявлення про справедливість неконвертовано, без прямого запитання «що таке справедливість». Замість цього через асоціативні оцінки та упорядкування понять виявляються імпліцитні смислові структури свідомості [35]. Так, на основі результатів семантичного диференціала можна визначити, які характеристики найсуттєвіші для поняття «справедливість» у певної вибірки - наприклад, чи асоціюється воно переважно з «моральним добром», «суворістю», «неупередженістю» тощо. Психосемантика також стикується з теорією соціальних уявлень С. Московічі, розглядаючи те, як у колективній свідомості закріплюються певні інтерпретації абстрактних категорій [44, с. 211-250]. У контексті покоління Z, психосемантичний підхід дозволяє зрозуміти, які смислові відтінки отримує поняття справедливості у свідомості цієї молоді когорти, які цінності та емоції з ним пов'язані, і наскільки ці уявлення однорідні або варіативні всередині групи.

2. Когнітивна структура поняття справедливості (через призму G. Kelly, D. Messick, D. Kreps)

Г. Келлі у своїй теорії особистісних конструктів зазначав, що кожна людина формує власну систему біполярних шкал для інтерпретації реальності, через які вона оцінює явища як «добрі-погані», «чесні-нечесні» тощо [35]. Поняття справедливості, з цієї точки зору, виступає одним із ключових конструктів, за допомогою яких особистість прогнозує розвиток соціальних ситуацій і судить про поведінку інших. Когнітивна структура цього поняття визначає, які ситуації індивід сприймає як справедливі, а які — як несправедливі. За Келлі, ці конструкти є здебільшого неусвідомленими, але впливають на рішення та поведінку людини [35]. Наприклад, молода людина покоління Z може мати внутрішню шкалу «інклюзивність-дискримінація», через яку вона оцінює суспільні події: якщо якась подія (скажімо, прийняття закону) розширює рівність і інклюзивність, вона сприймається як справедлива, і навпаки.

Д. Мессік, досліджуючи соціально-психологічні аспекти справедливості, звертав увагу на когнітивні схеми та евристики, що лежать в основі наших суджень про справедливість. Він запропонував ідею «евристики рівності» - тенденції ділити ресурси порівну як ментального скорочення при ухваленні рішень [41]. За Мессіком, люди часто визначають, що є «справедливим», уже після того, як підсвідомо зрозуміли свої власні переваги у ситуації розподілу [41]. Іншими словами, когнітивна упередженість полягає в тому, що особа схильна вважати справедливим такий результат, який збігається з її інтересами, обґрунтовуючи це раціональною аргументацією. Це називається «упередження на користь себе» щодо справедливості (self-serving bias) - явище, підтвержене експериментально: людина частіше оцінює власні дії як справедливі, ніж аналогічні дії інших [41; 42]. Мессік також виділяв різні принципи розподільчої справедливості - рівність, потреба, заслуга - і показував, що вибір принципу залежить від контексту і когнітивного навантаження. Наприклад, за умов обмежених когнітивних ресурсів групи людей часто автоматично обирають порівну поділити ресурс між усіма (принцип рівності), що сприймається як «по-

чесному» [41; 42]. Таким чином, у когнітивній структурі поняття справедливості присутні як раціональні елементи (нормативні уявлення про рівність чи заслуги), так і ірраціональні (евристики та упередження).

Д. Крепс, економіст, запропонував погляд на справедливість і довіру через призму теорії ігор та раціонального вибору. У своїй роботі про корпоративну культуру він зазначав, що довгострокова взаємодія між людьми формує очікування певних норм поведінки, зокрема справедливого поводження, навіть якщо актори формально мотивовані власною вигодою [37]. Крепс показав, що в умовах невизначеності щодо мотивів іншої сторони люди можуть дотримуватися норм чесної поведінки, щоб вибудувати репутацію справедливого гравця, що в майбутньому принесе їм вигоду у взаємодії [37]. Цей підхід висвітлює когнітивний компонент поняття справедливості як очікування: людина прогнозує, що «справедливість» від інших (і від себе) окупиться довірою та кооперацією.

Таким чином, навіть у раціонально вмотивованих середовищах (бізнес, ринок) виникає колективне розуміння справедливості як норми, якої варто дотримуватися. Когнітивна структура цього поняття включає не лише моральні імперативи, а й стратегічні уявлення - очікування взаємності, віру в reciprocity. У покоління Z, яке виросло в умовах глобальної мережевої взаємодії, формується подібний раціонально-нормативний погляд: справедливість розглядається як умова стійких відносин у спільноті (offline чи online), порушення якої веде до втрати довіри та «виключення» порушника з кола спілкування [45, с. 621-627; 62].

Отже, крізь призму когнітивних підходів трьох учених можна побачити багатовимірну структуру поняття справедливості. Вона містить особистісні конструкти (Kelly), що фільтрують досвід через індивідуальне розуміння чесності; евристики та принципи (Messick), які спрощують і водночас спотворюють сприйняття справедливості; а також очікування та норми (Kreps), що забезпечують кооперацію і довіру. Для покоління Z ці когнітивні аспекти

проявляються у спосіб, притаманний їх соціально-цифровому досвіду: вони схильні одночасно мислити ідеалами рівності, остерігатися упередженості та очікувати справедливого ставлення в різних середовищах - від сім'ї до інтернет-спільнот [45; 62].

3. Семантичні характеристики поняття справедливості серед Gen Z

Покоління Z (люди, народжені приблизно з кінця 1990-х до початку 2010-х років) демонструє відносно однорідні погляди на соціальну справедливість та рівність, багато в чому подібні до поглядів попередніх міленіалів, але більш прогресивні порівняно зі старшими поколіннями [47; 48]. Дослідження Pew Research Center засвідчили, що покоління Z є найбільш расово та етнічно різноманітним поколінням в історії США, і ця різноманітність відображається в їхніх переконаннях: близько 62% представників Gen Z вважають зростання етнічної та культурної різноманітності позитивним явищем для суспільства [47; 48]. Відповідно, справедливість у їх розумінні тісно переплітається з ідеями інклюзії та рівних прав. Для молоді покоління Z поняття справедливості охоплює не лише класичну «справедливість перед законом», а й соціальну справедливість - відсутність дискримінації за ознаками раси, гендеру, орієнтації, та рівність можливостей для всіх груп населення [29]. Згідно зі звітом McKinsey, представники Gen Z вирізняються «радикальною інклюзивністю» - вони схильні сприймати та приймати різноманітність ідентичностей, стираючи традиційні межі між групами, і наполягають на справедливому ставленні до кожної людини незалежно від її походження. Це свідчить про те, що в семантичному полі терміна «справедливість» для покоління Z центральне місце займають поняття рівності, рівноправності та поваги до іншості [9; 12; 13; 18].

Опитування також показують, що покоління Z підтримує активнішу роль держави у розв'язанні питань суспільної справедливості, ніж старші. Так, лише близько 30% Gen Z у США вважають, що уряд робить забагато і має менше втручатися, тоді як більшість (близько 70%) дотримуються думки, що уряд повинен більше діяти для розв'язання проблем та забезпечення рівності [47; 48].

Для порівняння, серед бeбi-бумерiв значно менше тих, хто прагне активного уряду, а бiльше тих, хто покладається на особисту iнiцiативу та ринок. Таким чином, соцiально-демократична установка Gen Z є частиною iхнього розумiння справедливостi: вони схильнi вважати несправедливими ситуацiї, де системнi чинники (наприклад, соцiально-економiчна нерiвнiсть) залишаються без уваги з боку суспiльства чи держави [47; 48].

Дослiдження цiнностей, проведенi серед молодi Gen Z у рiзних краiнах, пiдтверджують глобальний характер цих установок. Зокрема, в опитуваннях європейської молодi цього поколiння найважливишими цiнностями названо доброту (*enevolence*) та унiверсалiзм - прагнення до соцiальної справедливостi, рiвностi й захисту всiх людей. Так, у Чехiї та Словаччинi Generation Z поставили на першi мiсця саме колективiстичнi цiнностi турботи про iнших, пiсля чого - власну автономiю та задоволення, тодi як традицiйнiсть чи влада не були серед прiоритетiв [3; 7; 27]. Ця тенденцiя узгоджується з результатами глобальних опитувань: молоде поколiння вирiзняється вищим прiоритетом унiверсалiстичних цiнностей, що включають рiвнiсть, екологiчну справедливiсть, права людини, порiвняно зi старшими когортами [33; 51]. У семантичному просторi поняття «справедливiсть» для Gen Z це означає його розширення до питань, якi ранiше могли не вiдносити безпосередньо до справедливостi - наприклад, екологiчна справедливiсть (усвiдомлення, що забруднення планети б'є нерiвномiрно по бiдних краiнах i майбутнiх поколiннях) чи гендерна справедливiсть (рiвнi права незалежно вiд гендерної iдентичностi) [29].

Варто вiдзначити, що хоча Generation Z часто критикують за нiбито iнфантильнiсть чи зайвий радикалiзм, iхнi погляди базуються на послiдовних моральних принципах. Опитування Harvard Political Review показало, що поколiння Z «не боїться» вiдстоювати свої цiнностi: цi молодi люди вiдкрито говорять про необхіднiсть соцiальних змiн, пiдтримують рухи на захист маргiналізованих груп i вимагають притягнення до вiдповiдальностi тих, хто

чинить несправедливо [20]. У їхньому розумінні справедливість - це не статичний принцип, а активний процес досягнення рівності. Наприклад, багато Z-представників вважають справедливим перегляд і виправлення історичних несправедливостей (через механізми на кшталт позитивної дискримінації або культурної репарації), тоді як старші покоління можуть скептичніше ставитися до таких заходів. В цілому, семантичний портрет «справедливості» для Gen Z включає сильний акцент на соціальній рівності, захисті прав меншин, прозорості та відповідальності влади, і меншою мірою - на традиційних уявленнях про авторитет чи покарання.

4. Особливості ціннісно-сислової структури покоління Z

Ціннісно-сислова система покоління Z формувалася під впливом епохи глобалізації, інформаційної відкритості та швидких соціальних змін. Для цього покоління характерне відкинення жорстких ієрархій та колективістично-індивідуалістичний парадокс: з одного боку, вони дуже цінують особисту автономію та самовираження, з іншого - вірять у колективні цінності рівності та інклюзивності [29; 52]. Дослідження показують, що Gen Z прагне бачити у суспільних відносинах горизонтальні структури, де кожен голос може бути почутим, а статусні бар'єри мінімізовані [52]. Наприклад, у робочому середовищі працівники покоління Z очікують партнерського стилю керівництва, надання зворотного зв'язку і можливості впливати на рішення, а не сліпого підкорення ієрархії за принципом «шеф завжди правий». Вони вирости в культурі, де повага має зароблятися справедливим ставленням, а не автоматично надаватися через титул чи посаду. Як зазначає дослідження консалтингової компанії EY, дві третини представників Gen Z назвали рівні можливості для зростання та розвиток ключовим фактором довіри до роботодавця, а більшість цінує етичну та інклюзивну поведінку керівників. Це свідчить про те, що цінність рівності та справедливості для них актуальна як в широкому соціальному контексті, так і в міжособистісних стосунках.

Інша визначальна риса ціннісної структури покоління Z - інклюзивність. Молоді люди цього покоління, більше ніж будь-хто раніше, визнають різноманіття соціальних ідентичностей і відстоюють право кожного на самовизначення. За даними Pew, 35% покоління Z особисто знайомі з людиною, яка використовує гендерно-нейтральні займенники, і переважна більшість молоді підтримує надання можливості офіційно визнавати гендери поза бінарною системою [47; 48]. Вони також демонструють високий рівень підтримки рівноправності ЛГБТ+: понад половину зумерів у світі виступають за легалізацію одностатевих шлюбів і повне прийняття людей різної сексуальної орієнтації. Таким чином, у їхній ціннісній картині світу справедливість невіддільна від соціальної рівності у найширшому розумінні - расової, гендерної, економічної, тощо. Ця інклюзивність є не просто абстрактною ідеєю, а практичною нормою: Gen Z очікує від інститутів - шкіл, університетів, роботодавців, держави - політик, що забезпечують рівні умови й повагу до кожного [26].

Щодо традиційних цінностей та ієрархічних структур, покоління Z часто демонструє дистанціювання або переосмислення. Вони менш релігійні та менш схильні дотримуватися усталених соціальних ролей, ніж попередні покоління [60]. Для них авторитет має ґрунтуватися на компетентності та етичності, а не лише на віці чи статусі. Наприклад, у політичній сфері молоді виборці відкрито критикують стару гвардію за консерватизм і вимагають від лідерів автентичності та моральної чесності. Парадоксально, але британські опитування свідчать, що водночас багато молодих людей зневірені в ефективності традиційної демократії: 60% британців віком 18-24 років навіть погодились із твердженням, що «сильний лідер, який не зважає на парламентські процедури, міг би краще керувати країною» - вияв фрустрації від існуючої системи ієрархії влади. Це може вказувати на розчарування в старих інститутах, яке співіснує з бажанням більш справедливих, але рішучих змін. У кожному разі, покоління Z не сприймає ієрархію як щось недоторканне: вони готові кидати виклик застарілим нормам,

якщо ті, на їхню думку, перешкоджають рівності чи прогресу. Таким чином, ціннісно-сміслова структура Gen Z визначається пріоритетом інклюзивності, рівності можливостей і автентичності, а також відносно низькою прив'язаністю до традиційних ієрархічних цінностей влади чи релігійного авторитету. В їх розумінні справедливий світ - це світ без упереджень, з рівноправним діалогом між різними групами, де повага заробляється діями, а не приписується статусом. Цей зсув моральних орієнтирів у бік емпатії та універсалізму є характерною рисою покоління Z, підтвердженою міжкультурними дослідженнями [27; 31].

5. Справедливість у цифровій культурі Gen Z

Покоління Z - перші справжні «digital natives», чия соціалізація відбувалась у середовищі інтернету та соціальних мереж. Цифрова культура суттєво вплинула на те, як вони розуміють та втілюють справедливість. По-перше, завдяки соціальним медіа питання соціальної справедливості стали для молоді більш видимими та персонально значущими: новини про випадки несправедливості, інформація про рухи #MeToo, Black Lives Matter, кліматичні страйки тощо постійно присутні в їхньому інформаційному полі. Це породило феномен онлайн-активізму - масового висловлення громадянської позиції в мережі. Значна частка молодих людей залучається до суспільних кампаній саме через інтернет: за даними Pew, близько половини американської молоді 18-29 років брали участь принаймні в одній формі онлайн-активізму (підписання петицій, поширення хештегів, донати через платформи) [19]. Молодь Gen Z використовує соціальні мережі як платформу для надання голосу безголосим та привернення уваги до несправедливості - хай то випадки поліцейського насильства, булінгу або порушення прав людини. Вони вірять, що віртуальна присутність може перетворитися на реальні зміни, адже мобілізація людей онлайн нерідко трансформується в офлайн-протести та суспільний тиск [59]. Дослідження показують, що молодші покоління значно активніше за старших не лише обговорюють потребу дій (наприклад, боротьби зі зміною клімату), а й

реально долучаються до рухів: так, 32% американських Gen Z повідомили, що протягом року вживали конкретних дій щодо кліматичної проблеми (волонтерство, участь у марші тощо), що суттєво більше, ніж серед бумерів (21%) [59]. Це відображає їхнє переконання, що справедливість вимагає особистої залученості, і сучасні цифрові засоби полегшують таку участь.

Разом з тим, цифрове середовище зумовило появу явищ, які впливають на сприйняття справедливості неоднозначно. Одне з них - cancel culture (культура скасування). Це феномен масового публічного осуду, бойкоту або «відміни» відомих осіб чи звичайних людей за поведінку, що вважається образливою, аморальною або несправедливою. Покоління Z виявилось в авангарді cancel culture, розглядаючи його як спосіб притягнути до відповідальності тих, хто чинить расизм, сексизм чи інші форми утисків [45]. За опитуваннями у Великобританії, майже половина молодих людей 13-24 років погоджуються, що інколи «деякі люди заслуговують бути скасованими» за негідні вчинки, і значна частина (понад 25%) визнає, що має дуже мало толерантності до протилежних переконань. З одного боку, це відображає сильне почуття моральної справедливості: молодь не бажає миритися з проявами ненависті чи неправди, навіть якщо для цього доводиться йти на конфронтацію в публічній площині. З іншого боку, критики відзначають, що cancel culture може вести до нетерпимості та цензури, коли справедливість розуміється як швидка кара без належного «суду» [45]. Психологічно для Gen Z культура скасування є продовженням їхніх цінностей - інклюзивності та рівності - радикальними засобами: якщо хтось порушує ці цінності, спільнота має право (і навіть обов'язок) позбавити його платформи та привілеїв. Академічні розвідки наголошують, що це соціально-медійне явище слід розглядати як нову форму колективної регуляції моралі у молодіжному середовищі [45].

Цифрова культура Gen Z також проявляється у феномені вірусної емпатії. Через глобалізовані медіа молоді люди цього покоління постійно стикаються зі

стражданнями інших - хай то буде відео з воєнних конфліктів, історії жертв несправедливості чи екологічні катастрофи.

Це сформувало у них високий рівень емпатійного відгуку на чужі проблеми, але одночасно і певний рівень тривожності за майбутнє [59]. Наприклад, 69% користувачів соцмереж з Gen Z зізнаються, що відчували тривогу щодо майбутнього, побачивши контент про зміну клімату - значно більше, ніж серед старших поколінь [59]. Емоційний резонанс таких переживань підсилює їхню мотивацію добиватися справедливості: обурення від побаченого онлайн часто спонукає їх до миттєвого реагування - коментування, поширення інформації, участі в флешмобах на підтримку постраждалих. Водночас інформаційне перенасичення може приводити й до емоційного вигорання або оніміння, коли постійний потік негативу викликає втому і цинізм. Таким чином, Gen Z балансує між глибокою емпатією та захисною реакцією в цифровому середовищі; їхнє уявлення про справедливість живиться щоденними історіями з інтернету, що робить це поняття дуже живим, але інколи та болючим досвідом.

На цифрових платформах покоління Z також практикує нові форми правосуддя. Наприклад, явище «соціальних трибуналів» в соцмережах, коли користувачі колективно розслідують і «виносять вердикт» щодо випадків несправедливості (таких як булінг у школі, жорстоке поводження з тваринами, шахрайство), демонструє прагнення молоді заповнити прогалини офіційної системи правосуддя. Хештег-кампанії часто стають інструментом тиску на інституції, примушуючи їх реагувати справедливіше. Таким чином, цифрова культура Gen Z інституалізує поняття справедливості у формах колективної дії та негайного реагування, нерідко минаючи традиційні процедури.

Це не означає відмову від верховенства права як такого, але свідчить про недовіру молоді до спроможності наявних інститутів забезпечити швидко і рівну справедливість у нових умовах [31]. В цілому, онлайн-середовище стало для покоління Z простором, де вони одночасно навчаються справедливості (через

розмаїття перспектив), відстоюють її (через активізм) і навіть здійснюють (через громадський осуд), формуючи тим самим власну цифрову етику.

6. Операціоналізація поняття справедливості в контексті Gen Z (структура: когнітивна, афективна, поведінкова)

Для комплексного розуміння того, як покоління Z сприймає і реалізує справедливість, доцільно розглянути це поняття у трьох компонентах - когнітивній, афективній та поведінковій. Такий підхід спирається на класичну трьохкомпонентну модель установки, за якою кожне ставлення або уявлення має компонент знання/переконань, емоційний компонент і компонент готовності до дії [28].

Когнітивний компонент справедливості серед Gen Z включає знання, переконання та оцінки, пов'язані з цим поняттям. Операціоналізувати її можна через опитування та психосемантичні методики, що виявляють, як молодь визначає «що є справедливим, а що - ні». Наприклад, когнітивно покоління Z часто асоціює справедливість із рівністю прав, відсутністю дискримінації, чесністю та прозорістю процедур [29; 47; 48]. Їх переконання можуть бути зафіксовані у твердженнях на кшталт: «Справедливість означає однакові правила для всіх» або «Справедливість вимагає врахування контексту і потреб менш захищених груп». Для вимірювання цього компоненту можна використати, наприклад, шкали згоди/незгоди з подібними твердженнями або метод семантичного диференціала де респонденти Generation Z оцінюють поняття «справедливість» за кількома дихотомічними шкалами (наприклад, «рівність-нерівність», «покарання-прощення», «формальність-гнучкість» тощо) [46]. Когнітивний аналіз також може включати вивчення специфічних підконцептів - як Gen Z розуміє «соціальну справедливість», «економічну справедливість», «кримінальну справедливість» - і які критерії висуває на перший план (наприклад, чи вважають вони справедливим прогресивне оподаткування, квоти для меншин, суворіші вироки за злочини ненависті тощо).

Афективний компонент справедливості - це емоційні реакції покоління Z на справедливі або несправедливі ситуації. Її операціоналізація можлива через оцінку емпатії, обурення, задоволення чи провини, які молоді люди відчують у зв'язку з питаннями справедливості. Наприклад, можна виміряти рівень афективного резонансу на історії про несправедливість: чи відчують представники Gen Z сильний гнів або сум, коли дізнаються про чийсь дискримінаційний досвід, або радість та натхнення - коли бачать відновлення справедливості. Опитування виявляють, що Gen Z демонструє високий рівень емпатії до вразливих груп і сильно емоційно реагує на соціальну несправедливість - наприклад, події, пов'язані з расовою нерівністю чи булінгом, викликають у них більш інтенсивне обурення, ніж у старших поколінь [31; 59]. Виміряти афективний компонент можна за допомогою психометричних шкал емпатії (наприклад, коефіцієнт емпатійної стурбованості) або шляхом запитань типу «Які емоції Ви відчуваєте, коли стикаєтесь з _?», де — - опис сценарію несправедливості. Крім негативних емоцій до несправедливості, варто врахувати й позитивні емоції: наскільки покоління Z відчуває натхнення, гордість і надію, коли стає свідком справедливих вчинків чи соціального прогресу. Відомо, що молодь цього покоління дуже схвально і з емоційним піднесенням сприймає приклади «героїв справедливості» — активістів, журналістів-розслідувачів, викривачів неправди, які перемагають у боротьбі за права. Ці емоції підсилюють їхню мотивацію долучатися до змін. Поведінковий компонент справедливості - це готовність і реальні дії, які здійснює покоління Z у відповідь на свої когнітивні та емоційні установки щодо справедливості. Її можна операціоналізувати через показники участі у волонтерських проєктах, соціальних рухах, ініціативах взаємодопомоги, через особисту поведінку в повсякденні (наприклад, чи дотримується молода людина принципів чесної гри, чи реагує, побачивши несправедливе поводження з кимось у школі чи університеті). Дослідження показують, що Gen Z є поколінням «активістів»: вони частіше бойкотують бренди, помічені у неетичній поведінці, частіше

беруть участь у протестах та онлайн-кампаніях, ніж попередники [19; 59]. Для кількісної оцінки поведінкового компонента можна використовувати індикатори на кшталт: % молоді, яка протягом року брала участь у соціальних акціях; % тих, хто фінансово підтримував благодійність або громадські ініціативи; частота висловлювання громадянської позиції в соціальних мережах. Опитування Deloitte (2019) засвідчує, що понад 50% представників Gen Z вже брали участь в якихось формах «громадської активності» - від онлайн-петицій до маршів протесту що свідчить про високий поведінковий прояв їхнього почуття справедливості [26]. В особистісному вимірі, поведінкова справедливість проявляється у повсякденних вчинках: це і готовність допомогти однокласнику, з яким поводяться несправедливо, і свідоме прагнення будувати рівноправні стосунки (наприклад, партнерський розподіл обов'язків у сім'ї, відмова від сексистських чи расистських висловлювань у компанії друзів тощо). Фіксувати ці аспекти можна через самооцінки (наприклад, «Чи доводилось Вам заступитися за когось, кого образили несправедливо?») або через спостереження/кейси.

Узагальнюючи, операціоналізація поняття справедливості для покоління Z вимагає цілісного врахування мислення, почуттів і дій. Когнітивно ми розуміємо, які принципи справедливості вони визнають; афективно - наскільки їх це хвилює і мотивує; поведінково - що вони готові робити задля втілення справедливості. Такий підхід не лише дає змогу науково виміряти та порівняти установки Gen Z, але й глибше проникнути в їхній світогляд. Результати численних досліджень вказують на те, що у цього покоління існує високий когнітивний запит на справедливість (вони багато знають і думають про соціальні проблеми), сильна емоційна залученість (несправедливість їх дійсно гнівить або засмучує), і зростаюча поведінкова активність (вони не лише говорять, а й діють) [45; 47; 48; 59]. Це дозволяє зробити висновок, що моральні орієнтири покоління Z суттєво зміщені в бік емпатії, соціальної рівності та

відповідальності, а їхня «семантика справедливості» відображає прагнення до більш етичного і рівноправного світу.

Висновки до розділу 1

Отримавши всебічне уявлення про покоління Z, стає очевидним, що це покоління, яке, за загальним визнанням, є найрізноманітнішим у літописі людської історії, розглядає справедливість не лише крізь призму різноманітності, а й сприймає його як поєднання різних взаємопов'язаних аспектів.

Для представників покоління Z концепція справедливості з усіма її глибокими наслідками та складними нюансами нерозривно пов'язана з ширшим поняттям соціальної справедливості, створюючи цілісний і взаємозалежний наратив, в якому обидві концепції гармонійно поєднуються. На додаток, як активних учасників і багатогранних контрибуторів сучасного світу, що швидко розвивається і постійно змінюється, представників покоління Z часто називають "космополітами" - термін, який влучно відображає їхні унікальні перспективи, динамічний світогляд і виразно глобалізований світогляд, який щиро вирізняє їх, відрізняючи від попередніх поколінь у незліченних способах. Як прямий наслідок цього унікального світогляду та притаманної їм схильності мислити поза усталеними конвенціями, дедалі частіше спостерігається тяжіння деяких представників покоління Z до підходу відновного правосуддя, який, по суті, надає пріоритет омолодженню та збереженню соціальної згуртованості, а не архаїчним і традиційним каральним заходам, що здавна асоціювалися з вирішенням проблем кримінальних правопорушень. Ця особлива перспектива, яка наголошує на примиренні, зціленні та примиренні замість простої відплати та помсти, може потенційно ознаменувати парадигмальну зміну в самій структурі практик правосуддя, тим самим посіявши насіння для

трансформаційної та прогресивної реконфігурації давніх суспільних норм та очікувань. Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок, що поняття справедливості є складним, багаторівневим і поліструктурним феноменом, який в психології трактується крізь призму моральних, когнітивних, емоційних і соціально-культурних вимірів. У працях зарубіжних дослідників, починаючи з М. Лернера, Р. Фолгера, J. Colquitt, справедливість розглядається не лише як результат (дистрибутивна справедливість), але і як процес (процедурна справедливість), як міжособистісна взаємодія (інтерперсональна справедливість) та як інформованість і прозорість (інформаційна справедливість).

Паралельно з цим, у психології активно розвиваються підходи до вивчення справедливості як суб'єктивного конструкта. Теорія особистісних конструктів Дж. Келлі, евристичні моделі Д. Мессіка та стратегічний підхід Д. Крепса демонструють, що індивід сприймає справедливість не як універсальну норму, а як функцію особистісних очікувань, життєвого досвіду, культурних наративів та когнітивних спрощень. Зокрема, евристика рівності чи упередження на користь себе формують схильність суб'єктивно обґрунтовувати несправедливі дії, якщо вони відповідають особистим інтересам.

Застосування психосемантики у вивченні категорії справедливості дозволяє дослідити її не як абстрактну цінність, а як смислову матрицю, що вбудована у когнітивний простір особистості та групи. Це відкриває можливість аналізу не лише того, що респонденти думають про справедливість, а й того, які емоції, асоціації та суб'єктивні смисли з нею пов'язані.

У цьому контексті покоління Z виявляється особливою групою, адже їхні уявлення про справедливість сформовані в умовах цифрової глобалізації, високої інформаційної насиченості та постійного контакту з питаннями соціальної нерівності, дискримінації та глобальних викликів. У результаті, для цієї групи поняття справедливості охоплює не лише юридичний чи формальний вимір, а й моральний, емоційний та активістський: це водночас переконання, відчуття і дія. Справедливість для Gen Z — це захист маргіналізованих груп, відстоювання

прав на самовираження, екологічна відповідальність, і водночас — активна участь у соціальних трансформаціях через онлайн- і офлайн-інструменти.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СЕМАНТИЧНОГО НАПОВНЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПРЕДСТАВНИКІВ ПОКОЛІННЯ Z

2.1 Аналіз уявлень про справедливість у представників покоління Z

Справедливість традиційно розуміється як моральний принцип, пов'язаний з рівністю, рівноправністю та об'єктивним розподілом ресурсів.

Почуття справедливості починає формуватися в дуже ранньому віці: за результатами досліджень, 15-місячні діти здатні розрізнити, чи розподіл ресурсів є рівним чи нерівним, що свідчить про базове почуття справедливості. Діти, які найбільш чутливі до несправедливості в розподілі їжі, більш схильні ділитися своїми улюбленими іграшками, що вказує на зв'язок між раннім розумінням справедливості та альтруїстичною поведінкою [63]. Таким чином, прагнення до справедливості має глибокі психологічні корені й починає проявлятися вже в перші роки життя.

Визнання справедливості в суспільстві тісно пов'язане з дотриманням певних «принципів справедливого розподілу». Теорія соціальної справедливості пояснює різні критерії, які люди використовують для оцінки справедливості результатів. Зокрема, розподільна справедливість може ґрунтуватися на принципі внеску (розподіл винагород пропорційно до внеску), принципі рівності (кожен отримує однакову частку) або принципі потреби (надання більшої допомоги тим, хто її найбільше потребує) [64].

Критерії можуть відрізнятися, але сама оцінка справедливості розподілу має універсальне значення: люди вважають, що результати «повинні бути справедливими» незалежно від конкретних правил. Почуття процедурної справедливості, тобто чесності в прийнятті рішень, також впливає на сприйняття: якщо правила дотримуються, рішення сприймаються як більш справедливі. Отже, психологічне сприйняття справедливості охоплює не тільки оцінку рівноваги між кінцевими вигодами та втратами, але й оцінку чесності процедур, які призвели до цієї рівноваги.

Цінність справедливості для особистості. Згідно з численними дослідженнями, люди надають великого значення чесності та справедливості як особистим цінностям. Наприклад, широкомасштабне опитування, проведене серед понад 150 000 представників покоління Z, показало, що трьома найважливішими особистими рисами є «чесність», «доброзичливість» та «справедливість». Загалом, покоління Z хоче, щоб його сприймали як відкрите та емпатичне, а висока цінність, яку воно надає чесності та справедливості, є частиною його колективного іміджу. Ці результати узгоджуються з даними щодо інших вікових груп: Справедливість є фундаментальною моральною цінністю, яка виходить за межі культури та поколінь. Крім того, молодші покоління заявляють, що хочуть «боротися за справедливість» і висловлюють глибоку стурбованість питаннями соціальної справедливості. Тому поняття справедливості має високу семантичну цінність, особливо серед молодих людей, і тісно пов'язане з моральністю та громадянською відповідальністю.

Гендерні особливості сприйняття справедливості. Згідно з психологічними дослідженнями, чоловіки та жінки демонструють певні відмінності у сприйнятті та застосуванні принципів справедливості. Відповідно до класичної теорії К. Гілліган, моральний суд жінок зосереджений на обмірковуванні та підтримці, тоді як чоловіки схильні більше до принципів справедливості та правового порядку [66].

Іншими словами, жінки приділяють більше уваги рівності та емпатії, тоді як чоловіки зосереджуються на дотриманні норм та досягненні цілей. Експериментальні дані показують, що статеві відмінності існують вже з раннього дитинства. Наприклад, дослідження поведінки, пов'язаної з розподілом ресурсів серед дітей віком від 3 до 8 років, показало, що дівчатка частіше, ніж хлопчики, намагалися виправити несправедливий розподіл (зменшуючи «надмірні» вигоди, коли вони мали їх більше) [61].

Натомість хлопчики демонструють «зловмисний ефект»: у віці 7–8 років вони схильні жертвувати несправедливістю щодо інших дітей, щоб привілеювати свої інтереси та зберегти свої привілеї. Водночас обидві статі демонструють однаковий рівень нетерпимості. Коли хлопчики отримують більше, ніж дівчатка, обидві статі вважають цю ситуацію особливо несправедливою. Ці результати вказують на те, що стереотипи щодо справедливості починають формуватися в ранньому дитинстві: дівчатка виявляють більшу соціальну справедливість (альтруїзм), тоді як хлопчики схильні до конкурентного захисту своїх інтересів [3; 14; 17]. Тому, аналізуючи сприйняття справедливості, слід враховувати гендерні особливості: жінки в середньому більш чутливі до питань рівності та емпатії, тоді як чоловіки більш чутливі до принципу винагороди за результати. Однак слід пам'ятати, що ці відмінності не є абсолютними та можуть відрізнятись залежно від соціального контексту та рівня освіти [66].

У міру того, як сучасне суспільство все більше підтримує гендерну рівність, покоління Z звільняється від гендерних стереотипів та обмежень, пов'язаних з ролями, і відмінності в понятті справедливості можуть стати менш вираженими [21].

2.1.1 Особливості сприйняття справедливості серед різних соціальних груп

Почуття справедливості має багато спільних психологічних рис у різних вікових групах. Як зазначалося раніше, основне значення справедливості вкорінене в людському розумі з дитинства і закріплюється протягом усього життя через соціальні норми [63].

Однак розуміння поняття «справедливість» може відрізнитися залежно від життєвого досвіду людини, її соціально-культурного походження та особистих переконань. Дослідження феномену «віри в справедливий світ» показали, що з віком люди все більше вірять у те, що світ є справедливим pmc.ncbi.nlm.nih.gov. Згідно з аналізом World Values Survey, проведеним у 2010–2014 роках (що охоплює 59 країн і понад 83 000 респондентів), люди похилого віку сильніше вірять в існування універсальної справедливості, ніж молоді. Зокрема, із віком респондентів «віра в справедливість» демонструє статистично значне зростання [36].

Це може свідчити про те, що старші покоління схильні сприймати соціальні явища як раціональні та справедливі, тоді як молодші покоління більш критично ставляться до несправедливості та легше помічають такі явища в суспільстві. З іншого боку, молодші учасники дослідження продемонстрували слабшу віру в принцип «все за здібностями» і були більш схильні визнавати існування несправедливих або дискримінаційних систем [36].

Отже, загальне сприйняття справедливості громадянами може еволюціонувати від базових вимог чесності та рівності, поєднаних із різноманітними інтерпретаціями цих принципів, до критичної свідомості соціальної несправедливості, заснованої на оптимістичному переконанні у справедливому світі.

Справедливість розглядається як суспільна цінність. Справедливість займає центральне місце в суспільній свідомості та служить стандартом оцінки

інститутів та подій. Громадська думка відображає бажання до справедливого ставлення в усіх сферах, від судової системи до розподілу економічних ресурсів. Так, згідно з дослідженням, проведеним у Сполучених Штатах, люди загалом вважають, що дискримінація за расовою або статевою ознакою є неприпустимою: більшість громадян підтримують гендерну рівність і вважають дискримінацію злом [65]. Однак існують відмінності в сприйнятті рівня справедливості в сучасному суспільстві. Наприклад, глобальне дослідження, проведене у 2020 році Pew Research Centre, показало, що лише 40% людей у всьому світі вважають, що чоловіки та жінки мають рівні можливості в їхній країні, а решта вказують, що суспільство все ще надає перевагу чоловікам [39]. Це показує, що поняття соціальної справедливості тісно пов'язане з актуальними соціальними проблемами, такими як гендерна рівність, расова справедливість та економічна справедливість.

Люди оцінюють справедливість суспільства з погляду власного досвіду та моральних переконань. Загалом, прагнення до справедливості залишається універсальною цінністю: як зазначалося раніше, люди різних поколінь і культурних середовищ високо цінують чесність, добродієність і судову справедливість [21, с. 46-55]. Ці спільні ідеали є основою міжпоколіннього діалогу про справедливість, але можуть існувати відмінності в конкретному розумінні цих ідеалів.

2.1.2 Порівняльний аналіз трактування справедливості у поколіннях Z, Y та X (переписала)

Міжпоколіннєві відмінності у ставленні до справедливості.

Хоча базові моральні інтуїції щодо справедливості є спільними для всіх, емпіричні дані свідчать про значні відмінності у ставленні до справедливості між поколіннями X, Y та Z. Покоління X (народжені між 1965 та 1980 роками), з поступовим переходом до цифрової епохи та соціальними змінами кінця 20-го

століття, сформувало та підтримало певний скептицизм щодо цінностей та інститутів незалежності. Сформувало та підтримало певний скептицизм щодо цінностей та інститутів незалежності [55].

Покоління Y або міленіали (1981-1996) вирости на початку тисячоліття, стали свідками стрімкого розвитку інтернету та соціальних мереж і пережили такі великі події, як терористичні атаки 11 вересня 2001 року. Вони представляють найбільшу когорту і приносять у доросле життя більш прогресивне та емпатійне мислення, а також прагнення впроваджувати моральні цінності (такі як справедливість і рівність) на робочому місці та в суспільстві. Покоління Z (1997-2012) - це перше покоління, яке виростило в повністю цифровому суспільстві з необмеженим доступом до інформації [34].

Дослідники називають покоління Z «поколінням правди», вказуючи на їхнє невпинне прагнення до справедливості та свободи від усталених ярликів [55].

Соціальні та політичні потрясіння 2000-2020 років - світова фінансова криза 2008 року, зміни клімату та рухи за расову справедливість, а також пандемія COVID-19 - зробили питання справедливості надзвичайно важливими для покоління Z [32].

Завдяки соціальним мережам, які дозволяють відкрито обговорювати нагальні проблеми та знаходити однодумців по всьому світу, це покоління розвинуло особливу чутливість до соціальної справедливості та інклюзивності [44].

Відмінності у сприйнятті соціальної несправедливості.

Ключовою сферою, де очевидні відмінності між поколіннями, є сприйняття соціальної несправедливості. Молоді покоління більш схильні сприймати дискримінацію та працювати над її подоланням. За даними Pew Research Center, близько двох третин представників поколінь Z та Y у США вважають, що до чорношкірих людей зараз ставляться менш справедливо, ніж до білих. Для порівняння, лише половина представників покоління X і бумерів

погоджується з цією думкою, а серед «мовчазного» покоління (народжених до 1945 року) - ще менше.

Як наслідок, молодь більш критично ставиться до стану расової рівності та відкрито вказує на нерівності, тоді як значна частина старших людей вважає, що зараз ситуація стала більш рівноправною. Подібні тенденції спостерігаються і в інших питаннях: наприклад, якщо покоління Z і Y більше підтримують рівність для ЛГБТК+ спільноти (майже половина вважає, що одностатеві шлюби були б позитивним явищем для суспільства), то серед представників покоління X з цим погоджується лише третина, а більшість ставляться до цього байдуже або негативно [47; 48]

Очевидно, що молодші групи є більш відкритими до змін, спрямованих на соціальну справедливість та розширення рівних прав, тоді як старші люди можуть бути більш консервативними щодо традиційних норм [30]

Важливим фактором, що стоїть за цими відмінностями, є вищезгаданий ступінь довіри до соціальної системи та віра в справедливий світ. Старші покоління (особливо покоління бекі-бумерів), виростили в часи, коли встановлений порядок поважався, тому вони можуть мати сильнішу віру у фундаментальну справедливість суспільного устрою [55].

Покоління Z, з іншого боку, формувалося під впливом широких дебатів про інституційні проблеми, від економічної нерівності до расизму, і тому менш схильне вважати, що існуючий порядок є імпліцитно справедливим. Молодші респонденти менш схильні вірити, що світ є справедливим, і більш схильні закликати до змін [55].

Особливо це стосується молодих прихильників консервативних політичних сил. Наприклад, 43% молодих республіканців покоління Z у США згодні з тим, що до чорношкірих людей продовжують ставитися несправедливо, тоді як серед республіканців покоління X такої думки дотримуються лише близько 20%. Таким чином, незалежно від своїх політичних поглядів, молоді

люди більш схильні сприймати несправедливість і вимагати її виправлення, що відрізняє їх від покоління X і особливо покоління бекі-бумерів [55].

Справедливість і закон: авторитаризм і протест. Сприйняття справедливості також відображається на ставленні до закону та громадянської непокори. Покоління X загалом було виховане на повазі до закону і порядку, тоді як покоління Z не надає пріоритету дотриманню абстрактної «букви закону», коли закон сприймається як несправедливий. Дані з Великої Британії показують, що покоління Z більш схильне, ніж попередні покоління, підтримувати право на протест і громадянську непокору в ім'я справедливості.

Згідно з багаторічним (1986-2023) опитуванням BSA, молодь покоління Z частіше, ніж покоління їхніх батьків (покоління X) та покоління бабусь і дідусів (бумерів), вважає, що уряд повинен порушувати закон, протестуючи або не підкоряючись йому, якщо він робить щось неправильно [56].

З іншого боку, меншість представників покоління Z погоджується з думкою, що закону потрібно підкорятися в усіх ситуаціях, тоді як представники покоління бумерів частіше віддають перевагу беззастережному підпорядкуванню закону. Це свідчить про антиавторитарні тенденції молодих людей: вони готові кинути виклик системі на основі вищих принципів справедливості. Покоління Z успадкувало більшість ліберальних ідей покоління своїх бабусь і дідусів (бекі-бумерів, які виступали за більшу свободу в 1960-х роках), а тому не підтримує надмірно репресивну тюремну систему, критикує суворі закони (наприклад, проти наркотиків) і ставить під сумнів виправданість суворих тюремних вироків [2; 3; 6; 11; 56].

Натомість вони асоціюють справедливість із захистом індивідуальних прав і свобод та рівністю можливостей. Старші покоління, особливо покоління бекі-бумерів, схильні вбачати справедливість у підтримці правопорядку та покаранні винних відповідно до закону, тому розрив між поколіннями визначається питанням про те, чи справедливо дотримуватися існуючих правил, чи необхідно їх порушувати в ім'я справедливості, і покоління Z схиляється до останнього,

про що свідчить його підтримка протестів за соціальну справедливість, починаючи від глобальної боротьби за клімат і закінчуючи кампанією Пейлін «Життя чорних мають значення» (#BlackLivesMatter). Кампанія #BlackLivesMatter [56].

Натомість представники покоління X більш схильні сприймати ідею про те, що закон і порядок є передумовою справедливості, а тому наголошують на процедурному аспекті (дотриманні встановлених правил), а не на досягненні бажаних результатів [21].

Покоління Y та покоління Z.

Варто зазначити, що міленіали (покоління Y) схожі з поколінням Z за багатьма світоглядними показниками та разом формують «два крила» прогресивних суспільних змін. За даними Pew Research (2020), погляди покоління Z на расову рівність, роль держави та інші соціально-політичні питання майже ідентичні поглядам пізніших міленіалів, тоді як обидва покоління значно відстають від своїх попередників у підтримці різноманітності та рівності. Обидві групи значно випереджають своїх попередників у підтримці різноманітності та рівності. Наприклад, покоління Z і міленіали підтримують легалізацію одностатевих шлюбів на рівні 48-50%, тоді як покоління X - близько 33%, а покоління бекі-бумерів - ще менше [47; 48]. Аналогічно, коли йдеться про расову справедливість, кліматичну політику та гендерну рівність, «лінії фронту» боротьби за прогресивні зміни є однаковими для обох молодих поколінь. Деякі дослідники вказують на глобалізацію інтернету як на спільний вплив на їхні цінності - насамперед, толерантність, свободу слова та права людини - і відносять їх до широкої категорії «цифрового покоління» [55].

Покоління Z, однак, пішло на крок далі у своїх вимогах соціальної справедливості. У той час як міленіали готові працювати в компаніях, які поділяють їхні цінності, навіть за меншу зарплату за «змістовну роботу», покоління Z дотримується більш суворого підходу у сферах праці та споживання [54]. Молоді люди «голосують ногами» і залишають організації, які вважають

неетичними або несправедливими. Наприклад, дослідження в корпоративному секторі показують, що інклюзивна культура та рівні можливості на роботі є дуже важливими для покоління Z, і ці цінності мають пріоритет над матеріальною винагородою [32]. Як наслідок, покоління Y і покоління Z мають більше відмінностей, ніж подібностей, і хоча обидва є агентами змін на шляху до більш справедливого і рівного суспільства, покоління Z схильне бути більш рішучим і радикальним у відстоюванні своїх ідеалів [55].

Погляди на тривалість змін. Різні погляди на це визначення між поколіннями відображають не тимчасове явище «омолодження», а постійні зміни в цінностях [3; 17]. Аналіз соціологічних даних останніх десятиліть у Великій Британії показує, що погляди, як правило, зберігаються з покоління в покоління в міру того, як люди старіють. Це означає, що погляди людей формуються під впливом історичних обставин їхньої молодості та з віком суттєво не змінюються. Це означає, що прогресивні уявлення про справедливість, які характеризують покоління Z (наприклад, нетерпимість до дискримінації, підтримка громадянських свобод і вимога прозорості та підзвітності уряду), швидше за все, залишаться з нинішнім поколінням і в майбутньому [20; 21; 29]. Тому, коли покоління Z стане значною віковою групою в суспільстві, вимоги до соціальної справедливості та реформ, ймовірно, ще більше зростуть. Звичайно, це не означає повної однорідності. У кожній віковій групі існують певні розбіжності в поглядах, а також гендерні та культурні відмінності.

Однак загальна тенденція полягає в тому, що з віком покоління суспільства стають більш чутливими до питань справедливості та рівності. Визнання цих змін є важливим для психологів та соціологів, оскільки дозволяє їм краще зрозуміти, як молодь інтерпретує поняття справедливості та як воно впливає на їхні майбутні соціальні відносини. Узагальнені порівняння. Покоління X, Y та Z поділяють базові концепції справедливості та розставляють на них різні акценти. Покоління X наголошує на індивідуальній відповідальності

та дотриманні правил (меритократія, процесуальна справедливість), покоління Y - на гуманістичних цінностях та поєднанні індивідуального успіху і суспільного блага (баланс прав та обов'язків, толерантність), покоління Z - на гуманістичних цінностях та поєднанні індивідуального успіху і суспільного блага (баланс, толерантність). Покоління Z зосереджується на активному відстоюванні рівності та прав людини, навіть якщо це означає зміну самих правил (трансформативне правосуддя) [5; 20; 21; 29].

Гендерні відмінності очевидні в усіх групах. Жінки більш чутливі до питань соціальної справедливості, а чоловіки - до питань чесності та легітимності, але ці відмінності пом'якшуються в молодих поколіннях, оскільки вони більш авангардні у своїх поглядах на розподіл гендерних ролей [21].

2.2. Логіка побудови та реалізація емпіричного дослідження семантичної складності концепту справедливості серед представників Z

Поняття «справедливість» є багатовимірним і охоплює багато різних значень (правосуддя, чесність, рівність тощо). Така багатогранність поняття вимагає комплексного підходу до семантичного аналізу. У цій роботі було обрано комплексний емпіричний дизайн, який поєднує класичний асоціативний експеримент, опитування та статистичну обробку даних. Такий підхід дозволив виявити асоціації окремих слів з терміном «справедливість» та структуру семантичного простору, що утворився в результаті. Відповідно до сучасної концепції семантичної пам'яті, значення концепту «зберігається» у «великому сховищі значень» (сховищі семантичної пам'яті), яке постійно поповнюється життєвим досвідом і мовними практиками. Мнемонічні експерименти дають змогу зазирнути в цю пам'ять, безпосередньо пропонуючи респондентам назвати перше слово, яке спадає на думку у зв'язку з важливим поняттям [50].

*Асоціативний експеримент як базовий інструмент аналізу змістового
наповнення поняття*

Класичним психолінгвістичним підходом до семантичних досліджень є експеримент вільних асоціацій, в якому учасникам пропонують слово-стимул (в цьому випадку «визначення») і записують їхні початкові асоціації. Цей простий і дещо грайливий метод виявився дуже ефективним у виявленні внутрішньої репрезентації значень слів. Як пояснюють дослідники, у грі на асоціації вони «представляють одне слово (стимул) і просять учасників відповісти першим словом, яке спадає на думку». Процес побудови асоціативного ланцюжка є «простим і автоматичним» і відокремлює суто семантичні асоціації від патернів використання мови.

Набір асоціацій - це емпіричний, але систематичний спосіб побудови асоціативного словника для слова «справедливість».

Наприклад, коли респондента стимулюють словом «двері», у нього виникають такі асоціації, як «коридор, вхід». У нашому прикладі слово-стимул - «справедливість», тому генерується велика кількість відповідних асоціацій (честь, рівність, права, правосуддя тощо), а частота цих асоціацій проілюстрована. Висока кількість цих асоціацій може свідчити про «ядро» концепту, тоді як низька частота може вказувати на периферійні ознаки концепту. Згідно з сучасними дослідженнями, результати цих асоціативних експериментів можуть представляти семантичну мережу концепту. Асоціації слів можуть організовувати слова у вузли мережі, а зв'язки між вузлами відображають структуру значення [67]. Наприклад, аналіз проєкту Small World of Words підтвердив, що мережеві метрики, такі як зв'язки між словами, корелюють із семантичними властивостями. Центральність слів у мережі передбачала швидкість розпізнавання слів у лексичних завданнях і ступінь близькості слів у семантичному розпізнаванні [25].

Водночас класичні асоціативні методи дозволяють отримати «асоціативні норми» (які відповіді якісно дають респонденти і як часто), які дають змогу виявити смисли, що найчастіше асоціюються з поняттям «справедливість».

Таким чином, асоціативний експеримент дає початкове «зерно» концептуального семантичного простору: виявляє безпосередній асоціативний контекст, який потім можна статистично проаналізувати. Іншими словами, викликаючи асоціації, відкриваються «вікна людської пам'яті», що відображають концептуальні репрезентації. Цей підхід забезпечує високий ступінь експериментальної надійності, оскільки не обмежує респондента у виборі описової лексики і є частиною стандартного набору методів у психолінгвістиці та когнітивній психології.

Після виявлення кореляцій наступним кроком є кількісна оцінка кореляцій та побудова фактичного семантичного простору концептів. Один із способів зробити це - оцінити пов'язані слова на основі їхньої релевантності. Наприклад, можна попросити респондентів оцінити слово залежно від того, наскільки поширеним або важливим воно є у свідомості респондентів. Ці рейтингові дані можуть бути використані для створення матриці схожості або відстані між словами. Потім можна застосувати методи багатовимірної шкалювання та факторного аналізу. Багатовимірне шкалювання (БШ) - це статистичний метод, який зіставляє елементи (слова, контексти) з точками в просторі таким чином, що близькість точок відображає їхню семантичну схожість [43].

Наприклад, MDS можна використовувати для візуалізації семантичних карт, в яких відстань між асоціативними термінами вказує на ступінь схожості. Найближчі асоціативні терміни можуть утворювати кластери підконцепту «визначення» [22]. Chan et al. (1993) показали, що MDS може успішно генерувати тривимірні карти семантичних даних і виявляти вікові відмінності в семантичній організації, що може бути актуальним для репрезентативних досліджень покоління Z як іншої когорти [22].

Факторний аналіз або аналіз головних компонент (PCA) також часто використовується для зменшення розмірності семантичних послідовностей і виявлення ключових компонентів «осі». Наприклад, поява латентного семантичного аналізу (LSA), який перетворює локальні частоти вживання слів у глобальну семантичну модель, включає сингулярну декомпозицію (SVD) матриці слово-контекст. Ландауер та ін. показали, що LSA може виділити «300 важливих вимірів» (відповідно до рівня успішності засвоєння лексики людиною), які можуть бути вилучені [57].

У цьому випадку сингулярна декомпозиція (SVD) є реалізацією латентної семантики, яка використовується для перетворення кожного слова і контексту на вектор у високорозмірному просторі, в якому подібні вектори представляють подібні значення. У контексті моєї роботи це означає, що слово «дефініція» в асоціативному експерименті можна описати як стислий набір латентних елементів, які є семантичними категоріями, що характеризують поняття (наприклад, мораль, рівність, законність тощо).

Інший метод, аналіз відповідностей (Correspondence Analysis, CA), розкриває структуру семантичних даних і дозволяє згрупувати асоціації в класи, що перетинаються, або фактори [40]. McGillivray та ін. (2008) вказують на те, що CA є рішенням у випадках, коли традиційна кластеризація призводить до «перекриття» та концептуальної плутанини. Це корисно в семантичних просторах, де асоціація слова «правосуддя» може належати до кількох субконцептів одночасно, а CA дозволяє побудувати двовимірну карту.

Тому в нашій роботі обробка емпіричних даних передбачала багатоетапний статистичний аналіз. По-перше, асоціації ранжуються або оцінюються відповідно до їх релевантності, а потім створюється матриця подібності для MDS / кластеризації. Потім виконуються такі процедури, як кластеризація (групування семантично схожих асоціацій), багатовимірне шкалювання (MDS) і факторний аналіз (PCA/LSA, аналіз відповідності) для визначення ключових семантичних вимірів. Використання декількох методів

дозволяє зменшити потенційну упередженість одного підходу і надати всебічну характеристику семантичного простору концепту «справедливість». Наприклад, Лі та Ван (2024) проаналізували дані соціологічного дослідження добробуту молоді, щоб отримати багатовимірний профіль сприйняття справедливості та довіри [68]. Їхні висновки свідчать про те, що семантичний конструкт соціальної справедливості є структурно складним і включає багато «прихованих факторів» [68].

Таким чином, поєднання асоціативного експерименту та методів статистичної обробки є обґрунтованим підходом до побудови семантичного простору концепту «справедливість» в уявленнях Покоління Z. Асоціативний експеримент зафіксував прямі семантичні зв'язки на рівні інтуїтивних відповідей, тоді як MDS/факторний аналіз за завданням класифікації формалізував ці зв'язки у багатовимірну карту значень [57]. Отримане кількісне представлення семантичної структури концепту «справедливість» з урахуванням унікальних лінгвістичних та світоглядних особливостей покоління Z представлено в таблиці нижче.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі проаналізовано погляди представників покоління Z на справедливість та описано емпіричне дослідження смислового наповнення цього поняття за допомогою асоціативних експериментів та методів статистичної обробки даних. Результати дослідження підтверджують гіпотезу про те, що для покоління Z справедливість є не лише моральним виміром, а й фундаментальним орієнтиром для соціальної взаємодії, самоідентифікації та світоглядної оцінки.

Теоретичний аналіз показує, що поняття справедливості є складним і багаторівневим, поєднуючи моральні аксіоми (рівність, чесність, справедливість тощо) з соціальними орієнтирами (захист прав, антидискримінація, інституційна довіра тощо). Результати міжпоколіннього порівняння вказують на чіткі

відмінності в трактуванні справедливості. Покоління X схильне до інтерпретації справедливості крізь призму дотримання встановлених норм та процедур (процедурна справедливість), тоді як покоління Y поєднує цінності толерантності та індивідуального самореалізування. Покоління Z, у свою чергу, демонструє схильність до трансформативного підходу, активно ставлячи під сумнів існуючі правила заради досягнення вищих цілей соціальної рівності. Вони частіше схильні підтримувати громадянську непокору та виступають за переформулювання уявлень про легітимність і моральну обґрунтованість дій.

Гендерний аналіз засвідчив наявність статистично обґрунтованих відмінностей у змістовному наповненні поняття «справедливість».

Жінки виявляють вищу чутливість до аспектів рівності, підтримки та соціальної емпатії. Чоловіки ж частіше асоціюють справедливість із дотриманням норм, принципом винагороди за досягнення та особистою відповідальністю. Водночас у молодшому поколінні (Z) ці відмінності частково нівелюються завдяки зростаючій підтримці гендерної рівності та переосмисленню традиційних ролей.

У соціальному вимірі справедливість для покоління Z виходить за межі формальних визначень і охоплює комплексні проблеми сучасності: расову, гендерну, економічну та кліматичну справедливість. Молоді респонденти критично сприймають дискримінаційні системи, виявляють підвищену чутливість до структурної нерівності та схильні до відкритої артикуляції вимог щодо змін. Поняття справедливості для них набуває рис особистісного та колективного морального орієнтира.

Емпіричний етап дослідження буде реалізовано з використанням асоціативного експерименту як базового методу, що дозволить виявити первинні семантичні зв'язки, закріплені у свідомості респондентів. Подальша статистична обробка даних за допомогою багатовимірного шкалювання (MDS), факторного аналізу (PCA) та аналізу відповідностей (CA). Отриманий семантичний простір дозволить виявити латентні складові уявлень про справедливість.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА СЕМАНТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» СЕРЕД ПОКОЛІНЬ Z, Y, X

3.1. Місце та значення справедливості у структурі ціннісних орієнтирів респондентів

З метою перевірки висунутих гіпотез було здійснено емпіричне дослідження. Дослідницька процедура передбачала використання методу анкетування, тож нами була розроблена авторська анкета. Загальна кількість опитаних на першому етапі дослідження становила 57 особи, віком від 18 років до 60 років, щоб охопити 3 покоління, зокрема покоління Z (зумери), покоління Y (міленіали), покоління X.

Одне з ключових питань, на яке прагнули отримати відповідь, стосувалося ролі справедливості у структурі базових морально-правових орієнтирів особистості.

Респондентам пропонували оцінити значущість таких загальнолюдських цінностей, як свобода, гідність, власність, безпека, справедливість, рівність та любов. Серед цього переліку найвищу пріоритетність надали свободі та безпеці, а найменшу - власності.

На думку опитаних, лише свобода та безпека мають вищу вагу порівняно зі справедливістю. Такий результат підтверджує припущення, що справедливість дійсно належить до основоположних морально-правових цінностей. Ілюстрації рейтингу цінностей представлені на рис. 3.1-3.4.

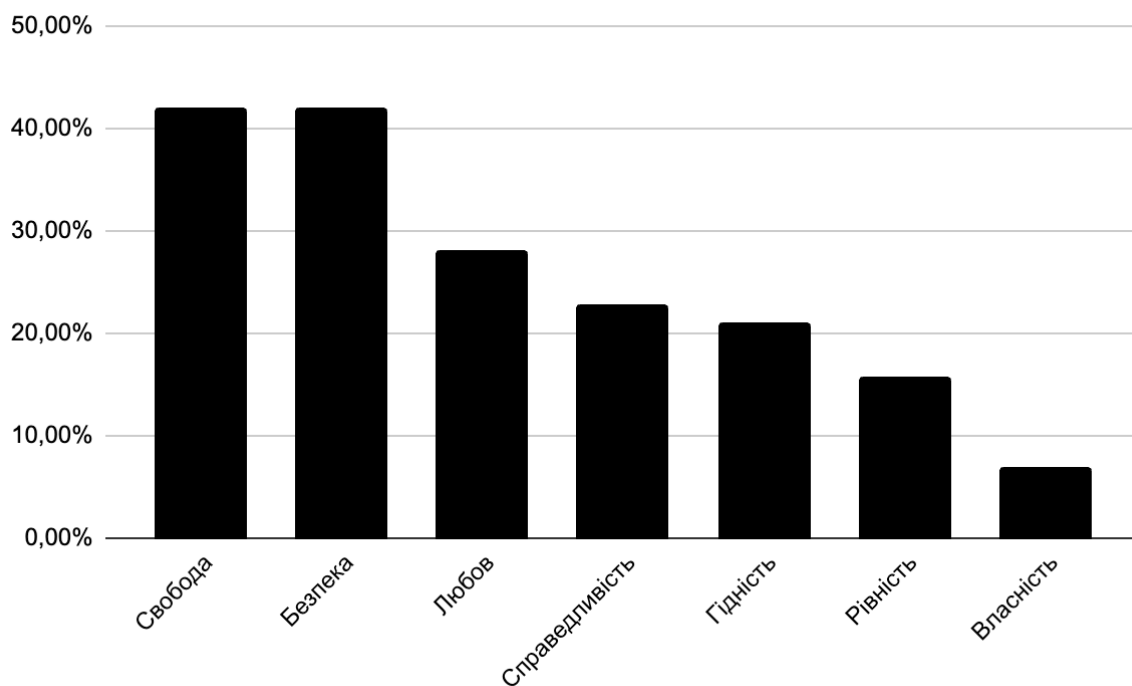

Рис. 3.1. Рейтинг морально-правових цінностей (усі респонденти)

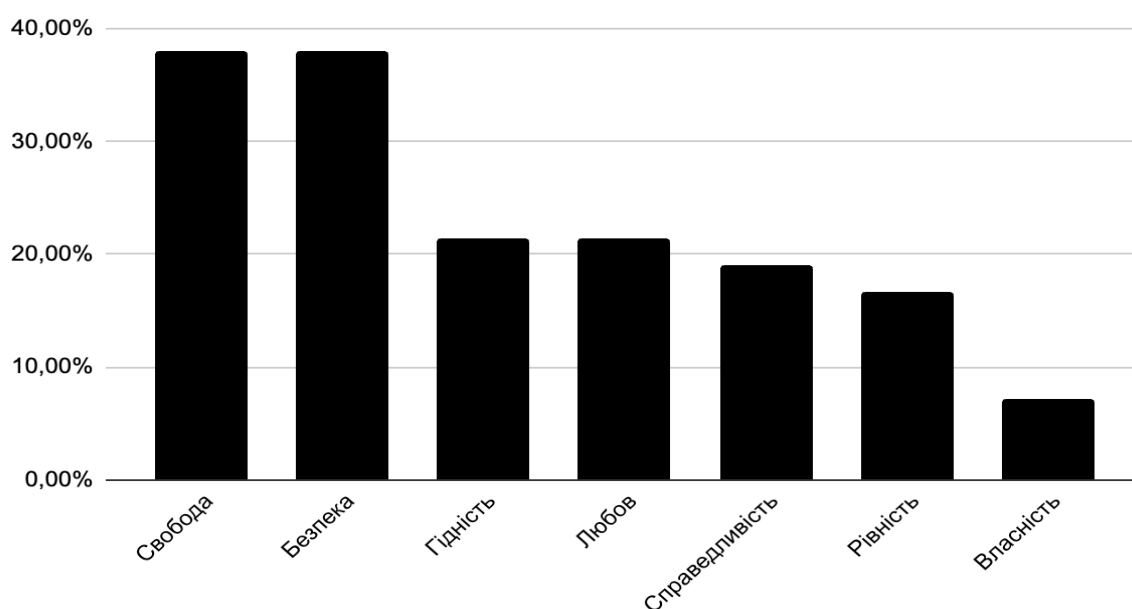
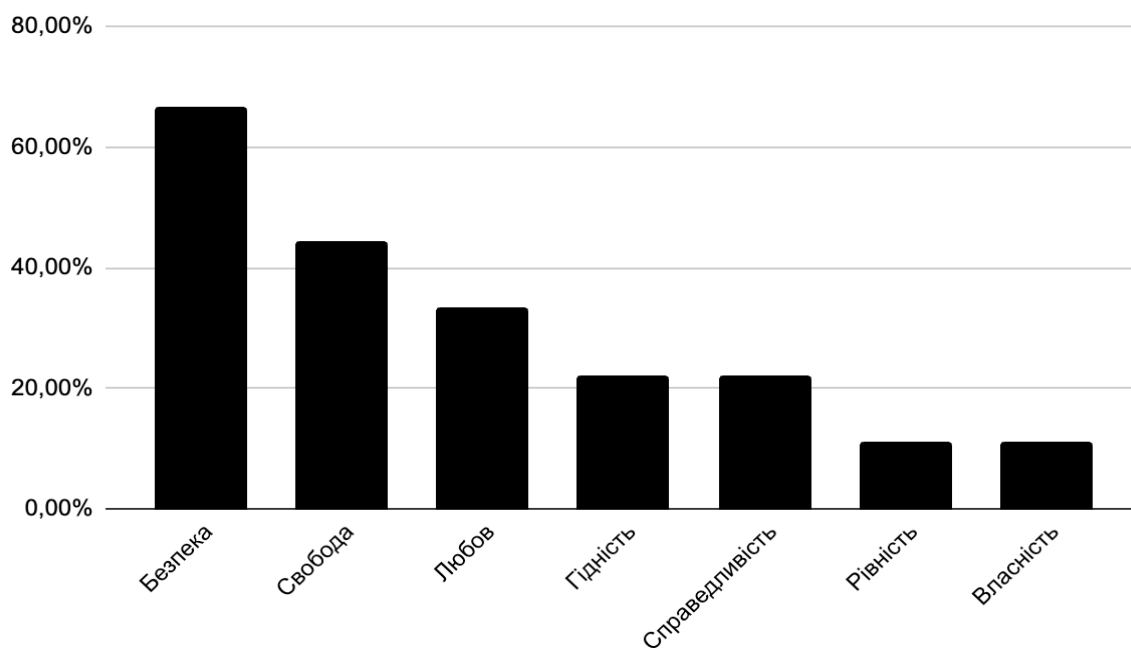

Рис. 3.2. Рейтинг морально-правових цінностей (покоління Z)

За даними респондентів покоління Z, найбільш цінні моральні та правові цінності — це «свобода» (38,1%) і «безпека» (38,1%). Далі йдуть «гідність»

(21,4%), «любов» (21,4%) і «справедливість» (19,0%). Хоча справедливість не посідає перше місце, вона, безсумнівно, є однією з основних цінностей.

Рис. 3.3. Рейтинг морально-правових цінностей (покоління Y)

Рейтинг цінностей покоління Y дещо відрізняється: на першому місці — безпека (66,7%), за нею йдуть свобода (44,4%) і любов (33,3%). Справедливість набрала лише 22,2%, але все одно увійшла до п'ятірки лідерів.

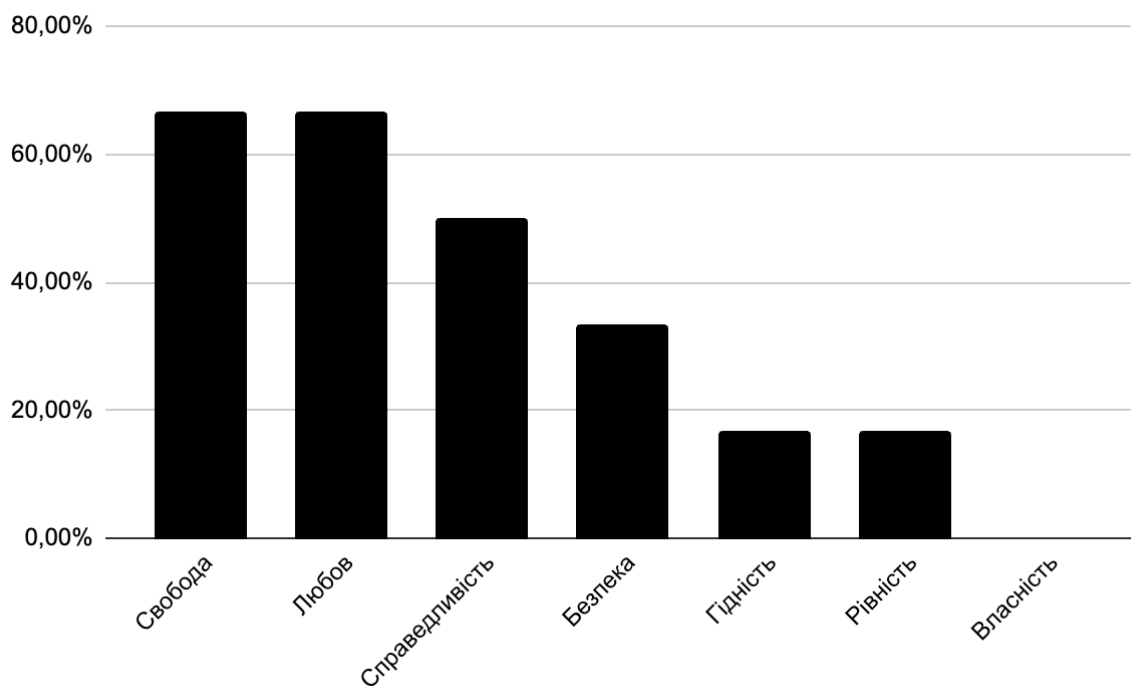

Рис. 3.4. Рейтинг морально-правових цінностей (покоління X)

Респонденти покоління X, найстарші, найбільше цінують любов (66,7%) і свободу (66,7%), за якими йдуть справедливість (50,0%) і безпека (33,3%). На відміну від покоління Z, покоління X дуже цінує моральні та етичні категорії, і справедливість посідає третє місце.

Це також відображається в ставленні до категорії «багатство». У покоління Z ця категорія посідала останнє місце з 7,1%. Оцінка міленіалів була дещо вищою (11,1%), але ніхто з покоління X не поставив цю категорію на перше місце, що не суперечить гіпотезі, а скоріше вказує на те, що сприйняття багатства змінюється від матеріального володіння до розгляду як інструменту. Сучасна молодь, здається, розглядає власність не як кінцеву мету, а як засіб досягнення свободи, гідності або кохання.

Подібна ситуація спостерігається у випадку рівності. Хоча рівність часто є невід'ємною частиною соціальної справедливості, вона не входить до трійки категорій у жодного з трьох поколінь. Це призводить до такого висновку: рівність не є безпосередньо пов'язаною зі справедливістю, а є складним і навіть

небезпечним поняттям, оскільки може порушувати унікальність людей і призводити до примусової «одноманітності».

Яке значення надають респонденти слову «справедливість»? Під час дослідження учасникам було запропоновано шість різних визначень «справедливості», кожне з яких відображало різні інтерпретації цього поняття, що розвиваються зараз в академічних колах. Учасників попросили вибрати визначення, яке найкраще відповідає їхньому особистому розумінню цього поняття. Результати їхнього вибору наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Смислове наповнення поняття «справедливість» за оцінками респондентів

№	Визначення справедливості	% респондентів	% покоління Z	% покоління Y	% покоління X
1	Справедливість трактується як забезпечення рівності прав та можливостей для всіх членів суспільства.	42,1%	38,1%	55,6%	50%
2	Справедливість передбачає неупереджене та чесне ставлення як до себе, так і до інших.	28,1%	21,4%	44,4%	50%
3	Справедливість асоціюється з утвердженням правди та істини в соціальній взаємодії.	22,8%	16,7%	33,3%	50%

4	Справедливість включає усвідомлення індивідом моральної відповідальності перед суспільством.	17,5%	11,9%	33,3%	0%
5	Справедливість ґрунтується на етичному принципі: не завдавати іншому того, чого не приймаєш для себе.	12,3%	9,5%	22,2%	0%
6	Одним із її проявів є пріоритет захисту інтересів більшості.	8,8%	7,1%	11,1%	0%

Загалом, найпопулярнішим визначенням було: «Справедливість трактується як забезпечення рівності прав та можливостей для всіх членів суспільства» – його обрали 42,1% респондентів.

Цей результат свідчить про домінування ліберального та формально-правового підходу до справедливості, головна риса якого – рівний доступ до прав і можливостей незалежно від походження, статусу чи особистих якостей.

Водночас 28,1% респондентів обрали таке визначення: «Справедливість передбачає неупереджене та чесне ставлення як до себе, так і до інших», що вказує на етичну та особисту концепцію справедливості. Ця інтерпретація має більше спільного з повсякденною мораллю, ніж із законодавчою сферою.

Учасники отримали шість визначень справедливості та були попрошені вибрати те, яке вони вважають найбільш відповідним. Результати показали значні відмінності залежно від вікової групи.

Загальна тенденція (всі респонденти): Найпопулярнішим визначенням було «Справедливість трактується як забезпечення рівності прав та можливостей для всіх членів суспільства» (42,1%), за ним йшли ««Справедливість передбачає неупереджене та чесне ставлення як до себе, так і до інших» (28,1%) і «Справедливість асоціюється з утвердженням правди та істини в соціальній взаємодії» (22,8%). Ці результати свідчать про те, що над утилітарними або нормативними та національними концепціями переважають правові та етичні концепції справедливості.

Покоління Z (18–28 років): Молоді люди частіше обирали формальні та правові тлумачення: 38,1% обрали «рівність», 21,4% «неупереджене та чесне ставлення», а 16,7% «правду». Інші визначення майже не отримали підтримки. Це свідчить про те, що покоління Z віддає перевагу інституційній та універсальній справедливості, заснованій на нормах і принципах.

Покоління Y (міленіали): Покоління міленіалів продемонструвало збалансоване сприйняття: 55,6% вибрали «рівність», 44,4% «неупереджене та чесне ставлення», а 33,3% «правду». Ця група чітко проявила характерні риси поєднання правових і моральних цінностей, які сформувалися в період пострадянської трансформації.

Покоління X: Найстарші учасники продемонстрували найвищий рівень моральності: 50% обрали «рівність», «справедливе ставлення» та «правду». Водночас ніхто не підтримав утилітарну справедливість «захисту більшості». Це свідчить про те, що індивідуальний життєвий досвід сформував індивідуалізм та глибоке почуття моральної справедливості.

3.1.1. Асоціативний образ поняття «справедливість» у представників покоління Z

Наступним етапом є аналіз результатів асоціативного експерименту. Зібрані результати були упорядковані за поколіннями, які брали участь в

дослідженні, та розміщені у відповідних таблицях. Дані покоління Z продемонстровані у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Перелік асоціацій на слово «справедливість» серед представників
покоління Z

№	Слово	Згадали (%) серед покоління Z
1	Чесність	42,9%
2	Рівність	28,6%
3	Закон	14,3%
4	Суд	9,5%
5	Відповідальність	9,5%
6	Воля	4,8%
7	Демократія	4,8%
8	Спокій	4,8%
9	Гідність	2,4%
10	Правда	2,4%

Ми об'єднали асоціації у групи на основі схожості за значенням і сприйняттям. Підсумки даних наведено у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Результати контент-аналізу асоціацій респондентів – представників
покоління Z

Категорія	Асоціації
МОРАЛЬНІ	чесність (42,9%), відповідальність (9,5%)
ПРАВОВІ	закон (14,3%), суд (9,5%), правда (7,1%), правила

	(4,8%), Феміда (2,4%)
ЕМОЦІЙНІ	спокій (4,8%), віра (2,4%), біль (2,4%), честь (2,4%)
СОЦІАЛЬНІ	демократія (4,8%), доброчесність (2,4%)
ОСОБИСТІСНІ	воля (4,8%), віра (2,4%)

На рис. 3.5 представлено реконструкцію семантичного простору цієї групи. Він показує розподіл категорій, пов'язаних зі стимулом «справедливість», за оцінкою покоління Z.

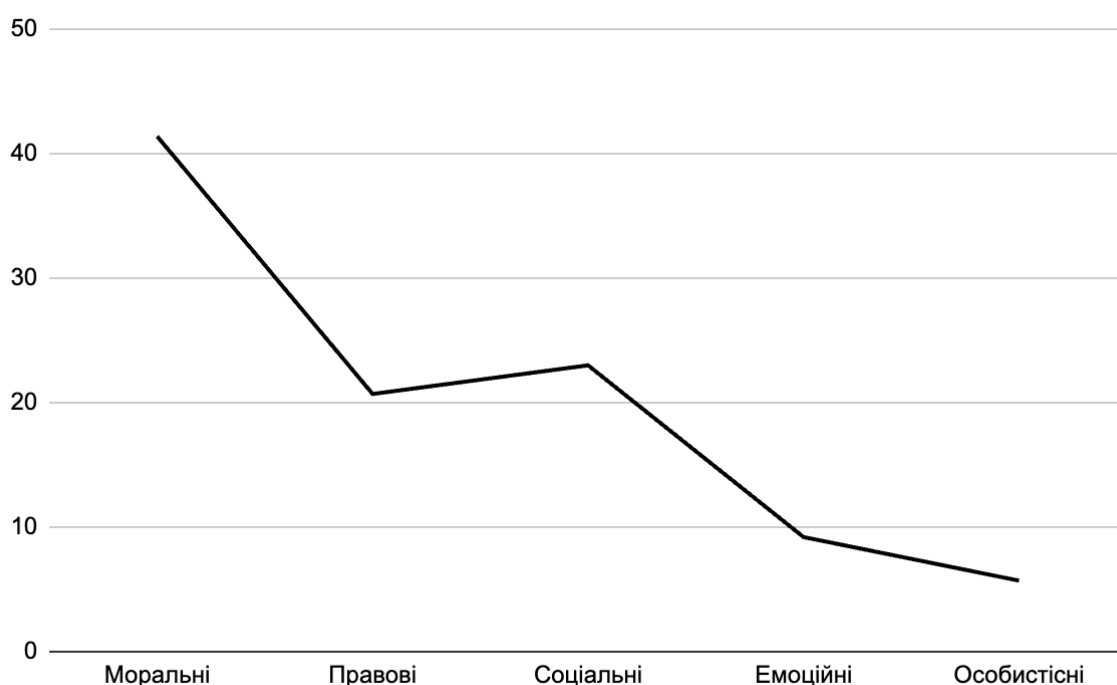

Рис. 3.5. Реконструкція семантичного простору (покоління Z)

Згідно з результатами дослідження, представники покоління Z найчастіше асоціюють термін «справедливість» з такими поняттями, як «чесність» (42,9%), «рівність» (28,6%), «закон» (14%), «суд» (9,5%), «відповідальність» (9,5%) та «правда» (7,1%). Також згадувалися такі поняття, як свобода, гідність,

справедливість, об'єктивність, воля, повага, демократія та правда, але відносно рідко.

Найменш згадуваними респондентами цього покоління є терміни, пов'язані з емоційним станом та філософським значенням справедливості, такі як гармонія, страждання, мир, самопожертва та віра.

Завдяки аналізу змісту ми визначили п'ять основних семантичних категорій, які групують подібні відповіді: Моральна категорія (41,4%) – найбільша група. Вона охоплює індивідуальні моральні якості, такі як «чесність», «правда», «відповідальність», «гордість» та «лояльність». Ці асоціації вказують на те, що справедливість сприймається як моральна якість, яка повинна реалізовуватися в міжособистісних стосунках. Соціальна категорія (23,0%): включає поняття, пов'язані із соціальними процесами та взаємодією між індивідом і державою: «рівність», «справедливість» (як соціальний ідеал), «влада», «соціальний статус», «демократія». Це підкреслює соціальну активність покоління Z та його чутливість до питань рівності та прав людини. Правова категорія (20,7%): охоплює терміни, пов'язані з правовою сферою: «право», «суд», «справедливість», «права», «покарання». Частота їх вживання вказує на усвідомлення ролі правових інститутів у досягненні справедливості. Емоційна категорія (9,2%): охоплює терміни, пов'язані з настроями та цінностями: «мир», «спокій», «страждання», «гармонія». Ці терміни не домінують, але вказують на глибокі особисті переживання, пов'язані з темою справедливості. Особиста категорія та цінності (5,7%): включає відповіді, що описують внутрішню автономію: «свобода», «воля», «вибір», «незалежність». Це вказує на індивідуалістичне уявлення про справедливість, що розуміється як простір самореалізації.

Тому для покоління Z термін «справедливість» асоціюється переважно з моральними якостями (чесність, відповідальність), але важливу роль відіграють також соціальний та правовий виміри. Це вказує на інтегрований підхід до

справедливості, що поєднує індивідуальну, соціальну та інституційну перспективи.

3.1.2. Асоціативний образ поняття «справедливість» у представників покоління Y

В результаті другого етапу дослідження були зібрані дані, зокрема асоціації зі словом «справедливість» у покоління Y, продемонстровані у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Перелік асоціацій на слово «справедливість» серед представників покоління Y

№	Слово	Згадали (%) серед покоління Y
1	Чесність	66,7%
2	Рівність	22,2%
3	Суд	22,2%
4	Відкритість	11,1%
5	Гармонія	11,1%
6	Рівновага	11,1%
7	Поміркованість	11,1%
8	Порядність	11,1%
9	Відповідальність	11,1%
10	Розсудливість	11,1%

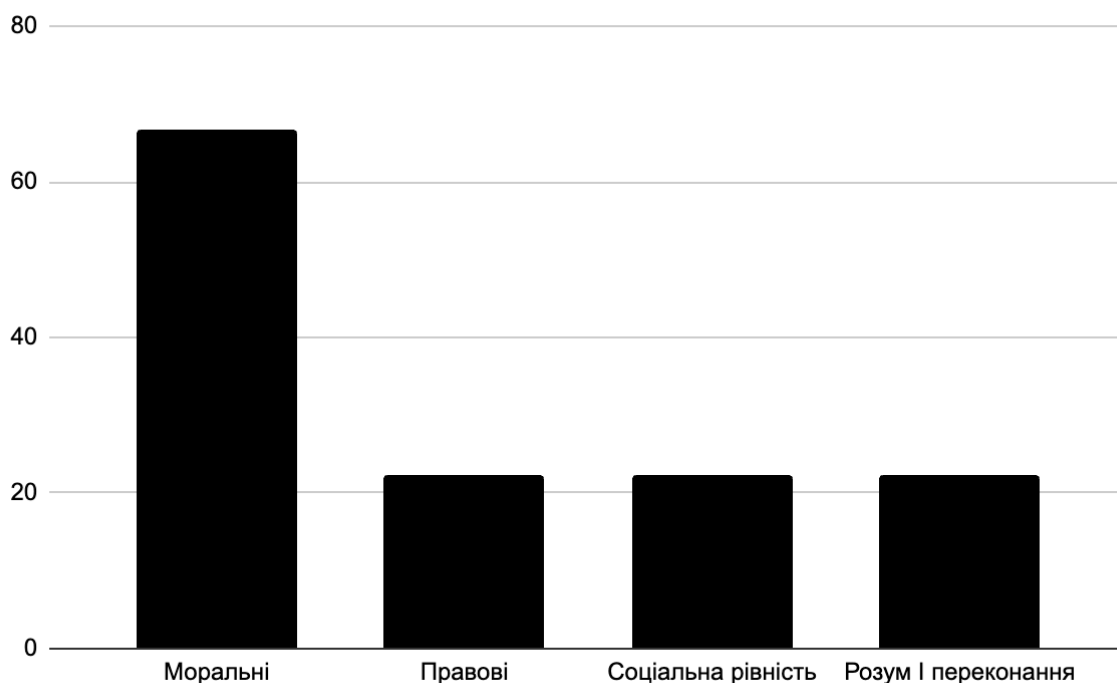
Ми об'єднали асоціації у групи на основі схожості за значенням і сприйняттям. Підсумки даних наведено у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Результати контент-аналізу асоціацій респондентів – представників
покоління У

Категорія	Асоціації
МОРАЛЬНІ	чесність (66,7%), відповідальність (11,1%), порядність (11,1%)
ПРАВОВІ	суд (22,2%), правосуддя (11,1%)
СОЦІАЛЬНА РІВНІСТЬ	рівність (22,2%), діалог (11,1%)
РОЗУМ І ПЕРЕКОНАННЯ	відкритість (11,1%), розсудливість (11,1%), виваженість (11,1%)

На рис. 3.6 представлено реконструкцію семантичного простору цієї групи. Він показує розподіл категорій, пов'язаних зі стимулом «справедливість», за оцінкою покоління У.

Рис. 3.6. Реконструкція семантичного простору (покоління Y)

Згідно з результатами дослідження, покоління міленіалів (покоління Y) найчастіше асоціює слово «справедливість» із такими поняттями, як «чесність» (66,7%), «суд» (22,2%) і «рівність» (22,2%), а також із поняттями «відповідальність», «порядність», «правосуддя», «діалог», «відкритість», «розсудливість» і «вваженість». Варто зазначити, що у відповідях майже не згадуються емоційно забарвлені чи філософські категорії, такі як «віра», «мир» чи «гармонія». Це свідчить про те, що міленіали схильні інтерпретувати справедливість крізь призму етичних норм, правових механізмів та логічного мислення.

На основі змістового аналізу було виокремлено чотири основні категорії асоціацій: Моральні норми (66,7%): Ця категорія охоплює персональні моральні характеристики, пов'язані з етичним вибором — «чесність», «відповідальність», «порядність». Справедливість у цьому контексті сприймається як внутрішній моральний стандарт, що передбачає чесне ставлення до інших та дотримання зобов'язань.

Правові норми (33,3%): Сюди входять поняття, що вказують на функціонування правової системи: «суд», «правосуддя». Такі асоціації вказують на сприйняття справедливості як результату дії інституцій — судових органів та формального арбітражу.

Соціальна рівність (33,3%): У цій категорії справедливість постає як принцип рівного ставлення до людей і можливості висловити свою думку — через поняття «рівність» та «діалог». Вона відображає інтерес міленіалів до соціальної справедливості та рівних можливостей.

Розум і переконання (33,3%): До цієї категорії увійшли асоціації, що виражають раціональний підхід до справедливості: «відкритість», «розсудливість», «виваженість». Це свідчить про схильність до критичного осмислення і потребу в логічно обґрунтованих рішеннях.

Таким чином, для міленіалів поняття справедливості є переважно раціональним і нормативним: воно поєднує моральну відповідальність, віру в закони та довіру до розумного судження. Емоційні чи філософські елементи залишаються на периферії їхнього уявлення про справедливість.

3.1.3. Асоціативний образ поняття «справедливість» у представників покоління X

В результаті другого етапу дослідження були зібрані дані, зокрема, асоціації зі словом «справедливість» у покоління X, продемонстровані у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Перелік асоціацій на слово «справедливість» серед представників
покоління X

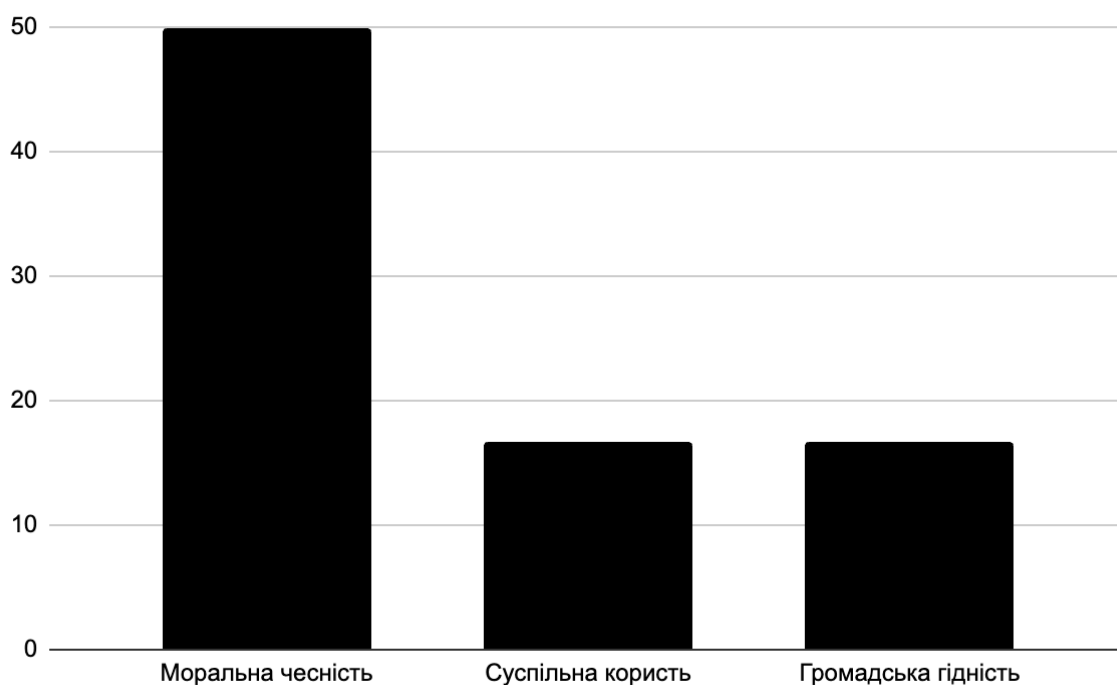
№	Слово	Згадали (%) серед покоління Y
1	Чесність	50,0%
2	Відповідальність	16,7%
3	Свобода	16,7%
4	Карма	16,7%
5	Істина	16,7%
6	Злочинність	16,7%
7	Покарання	16,7%
8	Рівність	16,7%
9	Вередливість	16,7%
10	Правда	16,7%

Таблиця 3.6

Результати контент-аналізу асоціацій респондентів – представників
покоління X

Категорія	Асоціації
МОРАЛЬНА ЧЕСНІСТЬ	чесність (50,0%), правда (16,7%), справедливість (16,7%)
СУСПІЛЬНА КОРИСТЬ	відданість (16,7%)
ГРОМАДСЬКА ГІДНІСТЬ	свобода (16,7%)

На рис. 3.7 представлено реконструкцію семантичного простору цієї групи. Він показує розподіл категорій, пов'язаних зі стимулом «справедливість», за оцінкою покоління X.

Рис. 3.7. Реконструкція семантичного простору (покоління X)

У межах другого етапу дослідження було проаналізовано вільні асоціації до поняття «справедливість», зібрані у представників покоління X. Отримані результати дозволяють виявити характерні смислові акценти, на які спираються респонденти у своєму сприйнятті цієї категорії. Поняття справедливості у цій віковій групі набуває насамперед морально-етичного та особистісного наповнення, що значною мірою відображає сформованість ціннісних орієнтацій у зрілому віці.

Найбільш згадуваною асоціацією стала «чесність» (50,0%), що виступає як фундаментальна моральна якість, через яку осмислюється справедливість. Також зустрічаються згадки таких понять, як «правда», «свобода», «відповідальність», «справедливість», «відданість», що підкреслює різноманіття моральних і соціальних перспектив, притаманних поколінню X. На основі змістового аналізу

було виокремлено три основні категорії, які структурують асоціативний образ справедливості в уявленнях цієї вікової групи:

1. Моральна чесність: центральною категорією для покоління X є моральна чесність, до якої увійшли такі поняття, як «чесність» (50,0%), «правда» (16,7%), «справедливість» (16,7%). Ця група асоціацій свідчить про те, що справедливість сприймається не як зовнішня норма або інституційна процедура, а як внутрішній моральний орієнтир, що керує поведінкою людини. Для респондентів цієї вікової групи справедливість — це насамперед етична цілісність, що проявляється у здатності говорити правду, бути послідовним у власних переконаннях та дотримуватися принципів навіть у складних обставинах. Така позиція вказує на глибоко інтегровану систему моральних координат, яка формується з досвідом і особистими життєвими випробуваннями.

2. Суспільна користь: до цієї категорії належить поняття «відданість» (16,7%), яке підкреслює соціальне й міжособистісне вимірювання справедливості. Тут справедливість розглядається як етична поведінка в контексті спільноти - вміння бути лояльним, піклуватися про інших, брати відповідальність не лише за себе, а й за суспільство в цілому. Для покоління X, вихованого у колективістських цінностях, справедливість не обмежується індивідуальним рівнем, а поширюється на міжлюдські стосунки, де важливу роль відіграють вірність, жертівність і моральний обов'язок.

3. Громадянська гідність: окреме значення у сприйнятті справедливості має поняття «свобода» (16,7%), яке потрапляє до категорії громадянської гідності. У цьому контексті справедливість асоціюється з можливістю жити гідно, діяти відповідально та вільно, не піддаючись зовнішньому примусу. Свобода трактується не в юридичному, а у ціннісному ключі — як передумова для дотримання особистих моральних принципів.

Таке розуміння справедливості свідчить про повагу до особистої автономії та усвідомлення відповідальності за власний вибір.

Таким чином, для представників покоління X поняття «справедливість» тісно пов'язане з внутрішньою моральною чесністю, лояльністю до спільноти та цінністю гідного й вільного існування. Це покоління, на відміну від молодших, рідше сприймає справедливість як інституційний процес або абстрактну філософську ідею — натомість схильне розуміти її як глибоко особисте і ціннісне переживання, що вкорінене у щоденній етичній практиці.

3.2. Вивчення семантичної багатовимірності концепту «справедливість»

Після завершення першої частини дослідження, отримані відповіді були проаналізовані, а 10 найчастіше згадуваних слів, пов'язаних з кожною групою учасників, були зібрані та складені у список. Потім ми надіслали ці списки респондентам у вигляді рейтингу, щоб вони могли оцінити їх ще раз. Всього на цьому етапі дослідження було опитано 155 осіб. Було проведено математичний аналіз отриманих даних, зокрема факторний аналіз. Це дозволило нам створити модель семантичної структури досліджуваного явища.

В результаті верифікаційних досліджень другого етапу, за допомогою факторного аналізу з використанням методу головних компонент (Principal Component Analysis) було визначено два основні фактори. Ці фактори пояснюють 68,6% загальної мінливості відповідей респондентів. Перший фактор пояснює 50,07% дисперсії, а другий – 18,55%, що є достатньою інформацією для пояснення латентної структури сприйняття поняття справедливості (див. додаток А).

Перший фактор охоплює найбільшу кількість змінних з високим коефіцієнтом навантаження: «Чесність» (0,844), «Гідність» (0,812), «Свобода» (0,803), «Правда» (0,800), «Відповідальність» (0,793), «Об'єктивність» (0,740), «Воля» (0,731), «Рівність» (0,706) (Додаток Б).

Ці змінні формують єдиний смисловий кластер, який можна інтерпретувати як етико-особистісний вимір справедливості. У цьому контексті справедливість розглядається не як формальна або зовнішня норма, а як внутрішньо пережите моральне уявлення, що охоплює індивідуальні цінності та етичну позицію особистості. Справедливість тут постає як категорія, співвідносна з моральною самосвідомістю, гідністю та внутрішнім почуттям свободи.

Другий фактор об'єднує лише дві змінні: «Суд» (0,922) та «Закон» (0,772).

Цей фактор чітко відображає інституційно-правове уявлення про справедливість, у якому домінує уявлення про закон як головний інструмент її досягнення. Якщо перший фактор апелює до суб'єктивних моральних переконань, то другий - до об'єктивованої юридичної реальності, в межах якої справедливість забезпечується інституційно: через судову систему, норми права та санкції.

На основі зіставлення цих факторів можна говорити про існування двоїстої структури сприйняття справедливості у досліджуваній вибірці:

- Фактор 1 (ціннісно-етичний): репрезентує інтроспективний, гуманістичний підхід, де справедливість ототожнюється з правдою, відповідальністю, волею, свободою, гідністю — тобто всім тим, що формує моральний профіль особистості.
- Фактор 2 (інституційно-нормативний): демонструє формалізовану модель справедливості, у якій головними є зовнішні регулятори — закон і суд.

Показово, що такі показники, як «об'єктивність» чи «рівність», хоч і могли умовно тяжіти до правової логіки, все ж були включені до першого фактору. Це дає підстави припускати, що навіть ці формально-раціональні категорії респонденти осмислюють крізь призму особистого уявлення про моральну норму, а не лише через її інституційне забезпечення.

3.2.1. Структура семантичного поля поняття «справедливість» у покоління Z

З метою виявлення латентної структури уявлень про справедливість серед представників покоління Z було проведено факторний аналіз методом Varimax з нормалізацією Кайзера. До аналізу було включено 10 шкал, які відображали різні семантичні аспекти справедливості. Ротація збіглася за три ітерації. За критерієм власного значення ($\text{eigenvalue} > 1$), було виокремлено два фактори, які разом пояснили 71,16% дисперсії відповідей (переглянути додаток В):

Фактор 1 «Моральна чесність» (дисперсія - 52,03%), цей фактор акумулює шкали, які відображають ціннісно-етичне, особистісне бачення справедливості. До нього увійшли такі змінні з відповідними факторними навантаженнями: «Чесність» (0,885), «Рівність» (0,807), «Відповідальність» (0,734), «Правда» (0,834), «Свобода» (0,813), «Об'єктивність» (0,760), «Воля» (0,721) та «Гідність» (0,811) (Додаток Г).

Фактор репрезентує уявлення про справедливість як про внутрішню моральну категорію, пов'язану з етичними орієнтирами особистості.

Респонденти ототожнюють справедливість із чесністю, правдою, рівністю, свободою, гідністю та здатністю діяти відповідально. Таким чином, справедливість постає як ідеал, що спирається на індивідуальні моральні переконання, а не зовнішні норми. Це свідчить про високий рівень особистісної ціннісної інтеграції поняття справедливості у свідомості молоді покоління Z.

Фактор 2 «Інституційна справедливість» (дисперсія - 19,12%), другий фактор об'єднує шкали, пов'язані з легітимною, правовою та формалізованою стороною справедливості. До нього увійшли: «Закон» (0,766) та «Суд» та справедливість (0,915).

Цей фактор відображає сприймання справедливості як явища, що реалізується через зовнішні інститути — закон, суд, правові процедури.

Тобто, справедливість асоціюється не лише з особистими переконаннями, а й з механізмами її забезпечення на рівні держави. Проте, оскільки цей фактор пояснює меншу частку дисперсії (лише 19,12%), можна стверджувати, що для покоління Z формальні механізми не є домінуючими у побудові уявлень про справедливість.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що у представників покоління Z уявлення про справедливість мають двофакторну структуру. Основу становить морально-етичний компонент — справедливість як особиста чесність, рівність, гідність, свобода й відповідальність. Натомість інституційний аспект, пов'язаний із судом та законом, хоча і присутній у структурі уявлень, відіграє другорядну роль.

Це свідчить про переважання гуманістичного підходу до розуміння справедливості серед молоді, що може бути зумовлено загальною недовірою до інституцій, високою індивідуалізацією мислення та цінністю внутрішньої чесності як ядра моральної орієнтації.

3.2.2. Сміслові наповнення поняття «справедливість» у представників покоління Y

З метою вивчення семантичної організації поняття справедливості в уявленнях представників покоління Y було проведено факторний аналіз за методом головних компонент із подальшим обертанням факторного простору за допомогою ортогональної ротації (Varimax з нормалізацією Кайзера). Вибір цього методу зумовлений прагненням виявити латентні смислові виміри, які структурують сприймання справедливості як багатовимірною явища.

У ході аналізу було виявлено два узагальнені фактори, які у сукупності охоплюють 73,97% загальної дисперсії. Ротаційне вирівнювання забезпечило чітке розділення інтерпретаційних полів між компонентами (переглянути додаток Г):

Фактор 1 «Етична справедливість» (дисперсія - 47,89%), цей фактор відображає переважно індивідуальне, морально-етичне бачення, справедливості як чесності, відповідальності, гідності та рівності. До нього з високими навантаженнями належать: «Чесність» (0,917), «Рівність» 0,832, «Відповідальність» (0,878), «Правда» (0,748), «Свобода» (0,755), «Гідність» (0,813), «Об'єктивність» (0,572) та «Воля» (0,484) (Додаток Д).

Фактор репрезентує справедливість як внутрішню моральну норму, засновану на етичних засадах і особистих переконаннях. Для представників покоління Y справедливість асоціюється з чесністю, гідністю, правдивістю, свободою та відповідальністю. Це підкреслює гуманістичну основу ціннісного сприймання справедливості, де особистий моральний кодекс є вирішальним чинником.

Фактор 2 «Справедливість як соціально-правова норма» (дисперсія - 26,09%), до нього з високими навантаженнями увійшли: «Закон» (0,769), «Суд» (0,971), «Об'єктивність» (0,579) та «Воля» (0,593).

Фактор відображає очікування щодо реалізації справедливості на рівні держави, через інститути права і суду. При цьому, шкали «Об'єктивність» і «Воля» мають змішане навантаження на обидва фактори, що вказує на межовий характер цих понять - вони одночасно розглядаються і як внутрішні етичні категорії, і як елементи соціального

У представників покоління Y уявлення про справедливість мають двофакторну структуру, подібну до покоління Z, однак із більш помітною роллю інституційного компонента.

Основним залишається фактор етичної справедливості, заснований на особистих моральних переконаннях (47,89% дисперсії). Водночас другий фактор — соціально-правова справедливість — відіграє важливішу роль, ніж у покоління Z, пояснюючи 26,09% дисперсії. Це може свідчити про вищу легітимізацію правових інститутів у свідомості покоління Y, які виховувались у

перехідний пострадянський період, коли відбувалося становлення нових демократичних інституцій.

3.2.3. Особливості семантичного аналізу поняття «справедливість» у покоління X

Для виявлення латентних змістових вимірів уявлень про справедливість у респондентів покоління X було застосовано метод головних компонент із варимакс-ротацією (Varimax із нормалізацією Кайзера). Ротація зійшлася за шість ітерацій. За критерієм власного значення понад 1 виокремлено три фактори, які сукупно пояснюють 71,64% загальної дисперсії (переглянути додаток Е):

Фактор 1: Соціальна відповідальність (дисперсія - 24,56%), цей фактор об'єднує шкали, що репрезентують відповідальність особистості перед суспільством, цілісність і прагнення до дій: «Воля» (0,872), «Гідність» (0,768), «Об'єктивність» (0,705), «Свобода» (0,468) та «Правда» (0,498) (Додаток Ж).

Для представників покоління X справедливість постає як вияв ціннісного ставлення до світу, що вимагає зваженості, свободи волевиявлення, гідності та об'єктивного підходу. Водночас акцент робиться не лише на індивідуальних етичних чеснотах, а й на усвідомленні власної ролі в суспільстві — тому цей фактор можна вважати балансом між особистим і соціальним моральним вибором.

Фактор 2: Етичний обов'язок (дисперсія - 24,07%), цей компонент охоплює категорії, які мають безпосередній зв'язок із внутрішнім моральним кодексом особистості: «Чесність» (0,884), «Відповідальність» 0,816, «Правда» (0,625), «Закон» (0,530) та «Гідність» (0,294).

Цей фактор демонструє акцент на морально-етичному самоконтролі: чесність, відповідальність, дотримання істини. Важливо, що тут спостерігається часткове включення інституційних уявлень (наприклад, «закон»), але в контексті індивідуального морального обов'язку.

Фактор 3: Інституційна справедливість (дисперсія - 23,01%), останній фактор об'єднує уявлення, тісно пов'язані із формалізованими суспільними механізмами реалізації справедливості: «Рівність» (0,880), «Суд» (0,798), «Закон» (0,604), «Свобода» (0,564) та «Правда» (0,323).

Справедливість у цьому вимірі розуміється через формалізовані інститути: судову систему, правові норми, ідею рівності як базового соціального принципу. Представники покоління X демонструють доволі високий рівень довіри до інституційних форм забезпечення справедливості, що відрізняє їх від молодших поколінь.

3.3. Аналіз кореляційних зв'язків у структурі уявлень про справедливість

Кореляційний аналіз (метод Спірмена) дав змогу встановити, які смислові елементи поняття «справедливість» є найтісніше взаємопов'язаними в уявленнях респондентів. Усього проаналізовано 10 шкал, що відображають ключові цінності або соціальні поняття, пов'язані зі справедливістю: чесність, рівність, закон, відповідальність, суд, правда, свобода, об'єктивність, воля та гідність (Додаток 3).

Найсильніші зв'язки зафіксовано між моральними категоріями. Зокрема, «чесність» і «відповідальність» ($r = 0,703$; $p < 0,001$) та «чесність» і «правда» ($r = 0,701$; $p < 0,001$) вказують на високу внутрішню узгодженість ціннісної сфери: респонденти, які сприймають справедливість як чесність, водночас оцінюють як важливі правдивість та персональну відповідальність. Це свідчить про етико-центричний тип сприйняття справедливості, що базується на особистій моральній позиції.

Подібний зв'язок спостерігається між «правдою» і «свободою» ($r = 0,552$; $p < 0,001$), що вказує на сприйняття справедливості як умови для вільного вираження істини, вільного судження та дії. Категорії «воля» і «гідність» ($r =$

0,702; $p < 0,001$) також демонструють високий ступінь зв'язку: справедливість трактується як умова реалізації гідності через свободу волевиявлення.

Кореляція між «об'єктивністю» та «відповідальністю» ($r = 0,600$; $p < 0,001$) підкреслює, що неупередженість у сприйнятті справедливості прямо пов'язана з внутрішньою етичною відповідальністю респондента.

Натомість інституційні змінні, як-от «суд», демонструють менш виражені зв'язки. Наприклад, зв'язок між «судом» та «правдою» становить лише $r = 0,342$ ($p < 0,001$). Це дозволяє говорити про розрив між етичним і правовим трактуванням справедливості, що узгоджується з даними факторного аналізу: моральні і юридичні уявлення про справедливість у структурі свідомості не є інтегрованими.

Окремої уваги заслуговує кореляція між віком респондента та змінною «чесність та справедливість» ($r = -0,172$; $p = 0,032$). Хоча зв'язок слабкий, він негативний та статистично значущий, що дозволяє припустити: молодші учасники дослідження частіше ототожнюють справедливість із чесністю, тоді як старші — меншою мірою. Це може бути пов'язано з досвідом порушення моральних очікувань у дорослому житті або з поступовою переорієнтацією на правову інтерпретацію справедливості.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було проведено систематичне дослідження поколінневих особливостей сприйняття поняття «справедливість» за допомогою поєднання кількісних і якісних методів: анкет, аналізу змісту асоціацій, факторного та кореляційного аналізу. Завдяки комплексному підходу вдалося не тільки реконструювати поверхневі уявлення про справедливість, але й виявити глибинні семантичні структури, що лежать в основі цього поняття в різних вікових групах.

Результати емпіричного дослідження підтвердили, що справедливість є однією з основних моральних і правових цінностей для представників усіх трьох поколінь. Однак її місце в ієрархії цінностей, а також способи її розуміння та інтерпретації значно різняться залежно від покоління. Якщо для покоління Z справедливість є важливою, але поступається місцем свободі та безпеці, то для представників покоління X вона стабільно входить до трьох основних моральних категорій. Це вже свідчить про існування поколіннєвої різниці в глибині та пріоритетності поняття.

Особливо показовим був розподіл відповідей на питання про визначення справедливості. Попри перевагу ліберального уявлення про справедливість як рівність прав (42,1%), значний відсоток респондентів віддають перевагу етичному уявленню, яке розуміють як чесне ставлення до себе та інших. Цей результат свідчить про співіснування принаймні двох парадигм у сприйнятті справедливості: формально-правової та морально-особистої. Крім того, розподіл між ними також визначається поколіннями: молодші частіше обирають правове тлумачення, а старші – моральне.

Результати асоціативного експерименту підтверджують і доповнюють ці висновки. Для покоління Z фундаментальними є моральні категорії – чесність, гідність, відповідальність, правда – які вони поєднують з поняттями рівності та правовими механізмами (суд, закон). Водночас майже відсутні філософські чи емоційні виміри, що свідчить про сприйняття справедливості як чогось практичного та вимірюваного. Це покоління демонструє інтегроване, але переважно індивідуалізоване розуміння справедливості, в якому моральна свідомість поєднується з юридичним мисленням.

Покоління Y виявило більш збалансований погляд. Для них справедливість асоціюється не тільки з чесністю та відповідальністю, але й з рівністю, відкритістю, розумом та логікою. Це покоління схильне до нормативного та раціонального тлумачення справедливості, в якому вона функціонує як етичний стандарт, закріплений у правових та соціальних

системах. Вони демонструють схильність довіряти інститутам, але зберігають вагу внутрішніх моральних принципів. Таке поєднання, ймовірно, пов'язане з процесом їхнього дорослішання в період формування незалежної держави та демократичних інститутів.

Для покоління X справедливість – це насамперед категорія моральної істини, внутрішньої чесності та особистої відповідальності. У їхніх асоціаціях переважають моральні та етичні образи, які не потребують зовнішньої легітимації. Водночас для цього покоління залишається важливою і соціальна функція справедливості, яка сприймається як моральна норма, що становить основу громадянської гідності та служіння спільному благу. Це покоління не виявляє великої довіри до судів чи правових систем, але визнає їх частиною загального механізму підтримання справедливості.

Факторний аналіз додатково підтвердив, що семантична структура уявлень про справедливість варіюється від спрощених моделей у молоді до складних і багатофакторних моделей у старших поколіннях. У поколінні Z було виявлено дві окремі семантичні осі: особистісно-етична (домінуюча) та інституційна (допоміжна). У поколінні Y спостерігається аналогічна дихотомія, але обидва фактори мають більш збалансований вплив, що вказує на рівноцінність внутрішніх моральних та зовнішніх нормативних факторів. Натомість покоління X демонструє трифакторну модель: моральна чесність, соціальна відповідальність та правовий порядок. Таким чином, у старших респондентів спостерігається більша когнітивна складність та контекстуальна чутливість до поняття справедливості.

Кореляційний аналіз також виявив цікаві закономірності: найтісніші зв'язки були зафіксовані між категоріями морального змісту (чесність, правда, відповідальність, гідність). Це підтверджує, що етичні уявлення є основою загального уявлення про справедливість.

Інституційні змінні (суд, закон), навпаки, демонструють меншу інтеграцію в цю систему, особливо серед наймолодших респондентів. Водночас серед

старших учасників такі зв'язки є більш стабільними, що свідчить про вищий рівень соціальної узгодженості етичних і нормативних норм.

Отже, можна стверджувати, що уявлення про справедливість мають чітку поколіннєву специфіку. Для покоління Z це етичний індивідуалізм з помірним включенням правового виміру. Для покоління Y це баланс цінностей, в якому мораль і закон перебувають у рівновазі. Для покоління X це інтегрована система, в якій особиста моральна цілісність, соціальна відповідальність та інституційна справедливість функціонують як взаємопов'язані елементи.

Зміни в уявленнях про справедливість чітко відображають не тільки вік і життєвий досвід, а й глибші історико-культурні процеси: рівень довіри до інститутів, досвід демократичних перетворень, ступінь індивідуалізації та моральної рефлексії. У цьому контексті категорія справедливості постає не лише як універсальна моральна цінність, а і як барометр поколінь, що відображає соціальні зміни, етичні коливання та нормативні очікування.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи на тему «Психосемантичні особливості уявлень про справедливість у представників Gen Z» було реалізовано комплексне теоретико-емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів семантичного наповнення поняття «справедливість» у молоді покоління Z, а також на порівняння цих уявлень із поглядами представників поколінь Y і X.

Теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел засвідчив, що поняття справедливості є багатоаспектним феноменом, який інтегрує в собі філософське, правове, соціальне, психологічне й етичне наповнення. В академічному дискурсі виділяються дистрибутивна, процедурна, ретрибутивна, відновлювальна та міжособистісна справедливість, які формуються в результаті взаємодії особистісного досвіду, колективних уявлень і соціального контексту. Теоретичне підґрунтя доповнено сучасними підходами до розуміння поколінневої динаміки, зокрема з акцентом на соціальні та ціннісні орієнтації покоління Z.

Покоління Z, за результатами аналізу, вирізняється підвищеною чутливістю до питань соціальної рівності, інклюзивності, екологічної справедливості та прозорості інституцій. Їхня система цінностей є гібридною, поєднуючи індивідуалістичні прагнення до самовираження з колективістськими орієнтаціями на добробут спільноти. Для цього покоління характерна висока емоційна залученість у соціальні процеси, активне використання цифрових медіа як інструменту боротьби за справедливість (онлайн-активізм, cancel culture), а також переосмислення традиційних моделей авторитету, моралі та правосуддя.

Емпіричне дослідження, проведене за допомогою асоціативного експерименту, контент-аналізу, повторного ранжування, факторного й

кореляційного аналізу, дало змогу виявити внутрішню структуру уявлень про справедливість у молоді та виявити відмінності між поколіннями.

Встановлено, що у респондентів покоління Z поняття «справедливість» асоціюється переважно з такими категоріями, як рівність, чесність, повага, прозорість, емпатія та відповідальність, що свідчить про домінування морально-гуманістичних характеристик.

Виявлено відмінності у когнітивному й емоційному наповненні поняття справедливості у різних вікових груп. Представники покоління X надають перевагу юридично-правовому трактуванню, тоді як молодь (Gen Z) фокусуються на справедливості як на моральній та соціальній категорії, що пов'язана з емоційним комфортом, почуттям включеності та справедливого ставлення.

Факторний аналіз виявив декілька змістовних чинників, серед яких: соціальна емпатія, нормативна справедливість, особиста гідність, вразливість до нерівності, інституційна недовіра тощо. Кореляційний аналіз виявив зв'язки між рівнем ментального здоров'я та емоційною чутливістю до соціальної несправедливості, зокрема статистично значущі асоціації між показниками емоційного стану та перевагою тієї чи іншої семантичної групи.

Психосемантична карта поняття справедливості в покоління Z засвідчила варіативність тлумачень залежно від соціального досвіду, політичних переконань, участі в цифровій культурі й особистих цінностей. Ключовою тенденцією є переорієнтація з об'єктивної оцінки ситуацій на суб'єктивно-афективне осмислення справедливості як морального відчуття, що не завжди співвідноситься з нормами закону.

Цифрова етика покоління Z формує нові парадигми соціального контролю, де головним регулятором виступає публічна думка, а не формальна правова система. Феномени онлайн-протесту, мобілізації через хештеги, цифрової емпатії та «соціальних трибуналів» утверджують справедливість як процес, що здійснюється колективно, негайно та емоційно залучено.

Результати дослідження мають практичне значення для освітньої, правової та соціальної політики. Вони можуть бути використані при: розробці освітніх програм громадянської освіти з урахуванням моральних установок молоді; формуванні комунікаційних стратегій між державою й молоддю; вдосконаленні цифрової етики й культури обговорень; підготовці фахівців, які працюють із молодіжною аудиторією (психологів, соціологів, педагогів).

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що уявлення про справедливість у представників покоління Z мають багатовимірний характер, що поєднує когнітивні установки, емоційні реакції та готовність до дій. Справедливість для цієї молодшої когорти — це не стільки зовнішній стандарт, скільки внутрішній етичний імператив, що вимагає постійної активності, саморефлексії та відповідальності за соціальні наслідки. Таке розуміння потребує оновлення міжпоколіннєвих підходів до комунікації, освіти, лідерства та формування суспільної довіри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Нікомахова етика. — Київ: Наукова думка, 1983. — 294 с.
2. Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць. — Вип. 11 / за заг. ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко. — Київ, 2011. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/zb11.txt>
3. Барчій М. С. Ціннісні орієнтації в структурі спрямованості особистості / М. С. Барчій // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». — 2020. — № 1(11). — С. 252–255.
4. Бурбо Л. 5 травм, які заважають бути самим собою. — Пер. з фр. — Канада, 2000. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://7promeniv.com.ua/perekladeni-psykholohichni-tvory/1411-liz-burbo-5-travm>
5. Жирун О. А. Ціннісні орієнтації як елементи моральної свідомості особистості / О. А. Жирун // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. — 2007. — № 3(21), ч. 1. — С. 117–121.
6. Зеленов Є. А. Цифрове покоління: ризики, переваги, засоби взаємодії. — Київ: Інтерсервіс, 2018. — 164 с.
7. Кулеба О., Бучинь М. Абсентеїзм як форма низької політичної участі / О. Кулеба, М. Бучинь // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. — 2011. — Вип. 23. — С. 98–102.
8. Марченко Є. О. Генезис уявлень про справедливість: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук. — Київ, 2011. — 18 с.
9. Матяж С. В. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості / С. В. Матяж // Наукові праці Чорноморського державного університету імені

Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Соціологія». – 2013. – Вип. 225(213). – С. 27–30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7.

10. Максименко С. Д. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми / С. Д. Максименко. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020.

11. Односталко О. С., Кіреєва З. О., Бірон Б. В. Психометричний аналіз адаптованої версії Шкали резильєнтності (CD-RISC-10) / О. С. Односталко, З. О. Кіреєва, Б. В. Бірон // Габітус. – 2020. – № 14. – С. 110–117. – DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.17>.

12. Олефір В. О. Взаємозв'язок життєстійкості, копінг-стратегій та психологічного благополуччя / В. О. Олефір // Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія». – 2011. – № 47(981). – С. 168–172. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2011_981_47_38.

13. Петровська І. Психологічний механізм генези громадянської ідентичності / І. Петровська // Psychological Journal. – 2020. – Т. 6, № 4. – С. 195–203.

14. Савчин М. В. Духовний потенціал людини / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010.

15. Сердюк Л. З. Самодетермінація психологічного благополуччя особистості : монографія / Л. З. Сердюк, І. В. Данилюк, В. В. Турбан, О. І. Пенькова, Н. Д. Володарська [та ін.] ; за ред. Л. З. Сердюк. – Київ–Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. – Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/729023/3/Serdjuk_Monography.pdf.

16. Слюсаревський М. М. Ілюзії і колізії. — Київ: Гнозис, 1998. — 234 с.

17. Хумуд А. С. Еволюція концепції справедливості у соціально-історичному пізнанні: автореф. дис. — Київ, 2002. — 12 с.

18. Чиханцова О. Психологічні основи життєстійкості особистості : монографія / О. Чиганцова. – Київ : Талком, 2021.

19. Anderson M., Toor S., Rainie L., Smith A. *Activism in the Social Media Age*. – Pew Research Center, 2018.
20. Barenberg O., Corzo S. *Generation Z Is Not Afraid* // *Harvard Political Review*. – 2019.
21. Bonner K.C. *What Do Judges Need to Know About Generation Z?* // *Judicature*. – 2023. – Vol. 106, № 3 . – P. 46–55.
22. Chan A.S., Butters N., Salmon D.P., McGuire K.A. *Dimensionality and Clustering in the Semantic Network of Patients with Alzheimer’s Disease* // *Psychology and Aging*. – 1993. – Vol. 8, No. 3. – P. 411–419. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/8216961>
23. Costa M.E., Bonomo F., Sigman M. *Scale-invariant Transition Probabilities in Free Word Association Trajectories* // *Frontiers in Integrative Neuroscience*. – 2009. – Vol. 3. – Article 19. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/neuro.07.019.2009/full>
24. Dabdoub J.P., Berkowitz M.W., Keces N. et al. *Justice: Where Aristotle and Kohlberg Meet*. – 2024.
25. De Deyne S., Navarro D.J., Perfors A. et al. *The “Small World of Words”* // *Behavior Research Methods*. – 2019.
26. Deloitte. *The 2019 Deloitte Millennial Survey*. – Deloitte Touche Tohmatsu, 2019.
27. Dokoupilová L., Cogiel A., Fero M. *Values as Motivating Factors...* // *Frontiers in Psychology*. – 2024.
28. Eagly A.H., Chaiken S. *The Psychology of Attitudes*. – Harcourt Brace, 1993.
29. Francis T., Hoefel F. *‘True Gen’: Generation Z and its Implications for Companies*. – McKinsey, 2018.
30. *Gen Z’s Next Challenge: Transforming Activism into Lasting Change*. – NAACP.
31. Haidt J. *The Righteous Mind*. – Pantheon Books, 2012.
32. *How is Gen Z reshaping societal norms across the globe? Gen Z International Research Report*. – June 2022. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_us/topics/consulting/ey-gen-z-international-researchreport-june-2022.pdf

33. Inglehart R. *Modernization and Postmodernization*. – Princeton University Press, 1997.
34. Jovanovic S., Damesceno C. *Engaging Generation Z...* – 2021.
35. Kelly G. *The Psychology of Personal Constructs*. – Norton, 1955.
36. Kingstone H. *Generational Identities: Historical and literary perspectives*. – 2021.
37. Kreps D.M. *Corporate Culture and Economic Theory* // In: Alt J.E., Shepsle K.A. (Eds.) *Perspectives on Positive Political Economy*. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1990. – P. 90–143.
38. Malgieri G. *The Concept of Fairness in the GDPR: A Linguistic and Contextual Interpretation* // *Proceedings of FAT* '20*. – ACM, New York, 2020. – 14 p. – DOI: 10.1145/3351095.3372868
39. Markovic J. *Worldwide Optimism About Future of Gender Equality, Even as Obstacles Persist* [Электронный ресурс] // Pew Research Center. – 31 Aug 2022. – Режим доступа: <https://www.pewresearch.org/global/2022/08/31/worldwide-optimism-about-future-of-gender-equality-even-as-obstacles-persist/>
40. McGillivray B., Johansson C., Apollon D. *Semantic Structure from Correspondence Analysis*. – ACL Anthology. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://aclanthology.org/W08-2007.pdf>
41. Messick D.M. *Equality as a Decision Heuristic* // In: Mellers & Baron (Eds.). – 1993.
42. Messick D.M., Sentis K.P. *Fairness, preference, and fairness biases* // In: Messick D.M., Cook K.S. (Eds.) *Equity Theory: Psychological and Sociological Perspectives*. – New York: Praeger, 1983. – P. 61–94.
43. Mikolov T., Sutskever I., Chen K., Corrado G., Dean J. *Distributed Representations of Words and Phrases and their Compositionality*.
44. Moscovici S. *Notes towards a description of Social Representations* // *European Journal of Social Psychology*. – 1988. – Vol. 18, No. 3. – P. 211–250.

45. Ng E. No Grand Pronouncements Here...: Reflections on Cancel Culture and Digital Media Participation // *Television & New Media*. – 2020. – Vol. 21, No. 6. – P. 621–627.
46. Osgood C., Suci G., Tannenbaum P. *The Measurement of Meaning*. – Urbana, IL: University of Illinois Press, 1957. – 342 p.
47. Parker K., Graf N., Igielnik R. *Generation Z and Social Issues*. – Pew, 2019.
48. Parker K., Graf N., Igielnik R. *Generation Z Looks a Lot Like Millennials on Key Social and Political Issues*. – Washington, DC: Pew Research Center, 2019.
49. Pilcher J. Mannheim's Sociology of Generations: An Undervalued Legacy // *The British Journal of Sociology*. – 1994. – Vol. 3. – P. 480–496.
50. Rawls J. *A Theory of Justice*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971. – 560 p.
51. Schwartz S.H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries // In: Zanna M. (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*. – New York: Academic Press, 1992. – Vol. 25. – P. 1–65.
52. Seemiller C., Grace M. *Generation Z: A Century in the Making*. – New York: Routledge, 2019. – 322 p.
53. Selbst A.D., Boyd D., Friedler S., Venkatasubramanian S., Vertesi J. *Fairness and Abstraction in Sociotechnical Systems*. – SSRN, 2018. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3265913
54. Stillman D., Stillman J. *Gen Z @ Work: How the Next Generation is Transforming the Workplace*. – New York, NY: Harper Business, 2017. – 309 p.
55. *The Changing Generational Values*. – Imagine Center, Johns Hopkins University, 2022. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://imagine.jhu.edu/blog/2022/11/17/the-changing-generational-values>
56. *The Intersection of Youth, Politics and Justice* / Galdámez V. – Harvard Student Agencies.

57. The Latent Semantic Analysis Theory of Acquisition, Induction, and Representation of Knowledge / Landauer T.K., Dumais S.T. // University of Colorado. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.stat.cmu.edu/~cshalizi/350/2008/readings/Landauer-Dumais.pdf>
58. Landauer T.K., Dumais S.T. Latent Semantic Analysis. – University of Colorado.
59. Tyson A., Kennedy B., Funk C. Gen Z, Millennials Stand Out for Climate Change Activism. – Washington, DC: Pew Research Center, 2021.
60. Twenge J.M. iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy – and Completely Unprepared for Adulthood. – New York: Atria Books, 2017. – 352 p.
61. van Wingerden M., Oberließen L., Kalenscher T. Egalitarian Preferences in Young Children Depend on the Genders of the Interacting Partners // Nature. – 2024. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nature.com/articles/s44271-024-00139-9>
62. Wallis H., Loy L.S. What Drives Pro-environmental Activism of Young People? A Survey Study on the Fridays For Future Movement. – 2021.
63. Washington University. Babies Show Sense of Fairness, Altruism as Early as 15 Months. – 2011. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.washington.edu/news/2011/10/07/babies-show-sense-of-fairness>
64. What Should Be Done with Equity Theory? New Approaches to the Study of Fairness in Social. – 1976. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED142463.pdf>
65. Why We Need Gender Equity, Not Just Equality. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://iqeq.com/insights/why-we-need-gender-equity-not-just-equality>
66. Williams R. Do Boys and Girls See Fairness Differently? – LinkedIn. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.linkedin.com/pulse/do-boys-girls-see-fairness-differently-ray-williams-t3k2c>

67. Who Believes in a Just World? *Journal of Social Issues*. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://doi.org/10.1111/J.1540-4560.1975.TB00997.X>
68. Wu L., Wang G. Fairness, Trust, and Well-Being Among Young Adults: Evidence from 2021 Chinese General Social Survey (CGSS) // *PMC*. – 2021. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11545623/>
69. Zanna M. (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*. – Academic Press, 1992.

ДОДАТКИ

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,736	57,359	57,359	5,736	57,359	57,359	5,007	50,071	50,071
2	1,126	11,260	68,618	1,126	11,260	68,618	1,855	18,548	68,618
3	,880	8,801	77,420						
4	,515	5,146	82,566						
5	,503	5,029	87,595						
6	,364	3,643	91,239						
7	,297	2,971	94,210						
8	,228	2,284	96,494						
9	,186	1,863	98,357						
10	,164	1,643	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Додаток А

Результати факторного аналізу: загальна дисперсія та кількість виділених компонентів, аналіз головний компонент (загальна вибірна серед усіх поколінь)

Rotated Component Matrix^a

	Component	
	1	2
Чесність та справедливість	,844	,065
Рівність та справедливість	,706	,262
Закон та справедливість	,364	,772
Відповідальність та справедливість	,793	,256
Суд та справедливість	,099	,922
Правда та справедливість	,800	,284
Свобода та справедливість	,803	,119
Об'єктивність та справедливість	,740	,294
Воля та справедливість	,731	,205
Гідність та справедливість	,812	,216

Extraction Method: Principal Component Analysis.
 Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

Додаток Б

Матриця факторних навантажень після варімакс-ротації (Rotated Component Matrix), загальна вибірна серед усіх поколінь

Додаток В

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,947	59,469	59,469	5,947	59,469	59,469	5,203	52,032	52,032
2	1,169	11,686	71,156	1,169	11,686	71,156	1,912	19,123	71,156
3	,806	8,057	79,213						
4	,498	4,983	84,196						
5	,388	3,883	88,080						
6	,346	3,461	91,540						
7	,321	3,207	94,747						
8	,212	2,117	96,864						
9	,167	1,668	98,532						
10	,147	1,468	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Результати факторного аналізу: загальна дисперсія та кількість виділених компонентів, аналіз головний компонент (покоління Z)

Rotated Component Matrix^a

	Component	
	1	2
Чесність та справедливість	,885	,049
Рівність та справедливість	,807	,110
Закон та справедливість	,333	,766
Відповідальність та справедливість	,734	,385
Суд та справедливість	,086	,915
Правда та справедливість	,834	,245
Свобода та справедливість	,813	,175
Об'єктивність та справедливість	,760	,261
Воля та справедливість	,721	,303
Гідність та справедливість	,811	,271

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

Додаток Г

Матриця факторних навантажень після варімакс-ротації (Rotated Component Matrix), покоління Z

Component	Total Variance Explained								
	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,981	59,812	59,812	5,981	59,812	59,812	4,788	47,885	47,885
2	1,416	14,159	73,970	1,416	14,159	73,970	2,609	26,086	73,970
3	,972	9,725	83,695						
4	,557	5,572	89,268						
5	,332	3,317	92,585						
6	,305	3,052	95,637						
7	,209	2,088	97,725						
8	,114	1,144	98,869						
9	,076	,757	99,626						
10	,037	,374	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Додаток Г

Результати факторного аналізу: загальна дисперсія та кількість виділених компонентів, аналіз головний компонент (покоління Y)

Rotated Component Matrix^a

	Component	
	1	2
Чесність та справедливість	,917	,028
Рівність та справедливість	,832	,215
Закон та справедливість	,362	,769
Відповідальність та справедливість	,878	,271
Суд та справедливість	-,025	,971
Правда та справедливість	,748	,269
Свобода та справедливість	,755	,286
Об'єктивність та справедливість	,572	,579
Воля та справедливість	,484	,593
Гідність та справедливість	,813	,338

Extraction Method: Principal Component Analysis.
 Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

Додаток Д

Матриця факторних навантажень після варімакс-ротації (Rotated Component Matrix), покоління Y

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3,889	38,891	38,891	3,889	38,891	38,891	2,456	24,559	24,559
2	1,877	18,770	57,662	1,877	18,770	57,662	2,407	24,069	48,628
3	1,398	13,975	71,637	1,398	13,975	71,637	2,301	23,009	71,637
4	,929	9,288	80,924						
5	,594	5,944	86,868						
6	,464	4,636	91,504						
7	,298	2,975	94,479						
8	,246	2,464	96,943						
9	,210	2,098	99,041						
10	,096	,959	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Додаток Е

Результати факторного аналізу: загальна дисперсія та кількість виділених компонентів, аналіз головний компонент (покоління X)

Rotated Component Matrix^a

	Component		
	1	2	3
Чесність та справедливість	,025	,884	-,117
Рівність та справедливість	-,084	,164	,880
Закон та справедливість	,065	,530	,604
Відповідальність та справедливість	,316	,816	,030
Суд та справедливість	,172	-,105	,798
Правда та справедливість	,498	,625	,323
Свобода та справедливість	,468	-,223	,564
Об'єктивність та справедливість	,705	,334	,298
Воля та справедливість	,872	,025	-,009
Гідність та справедливість	,768	,294	,017

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 6 iterations.

Додаток Ж

Матриця факторних навантажень після варімакс-ротації (Rotated Component Matrix), покоління X

		Correlations												
		Чесність та справедливість	Рівність та справедливість	Закон та справедливість	Відповідальність та справедливість	Суда та справедливість	Правда та справедливість	Свобода та справедливість	Об'єктивність та справедливість	Воля та справедливість	Гідність та справедливість	Ваш вік		
Spearman's rho	Чесність та справедливість	1												
		Correlation Coefficient	1											
		Sig. (2-tailed)												
		N	155											
	Рівність та справедливість	Correlation Coefficient	.656**	1										
		Sig. (2-tailed)	<.001											
		N	155	155										
	Закон та справедливість	Correlation Coefficient	.448**	.500**	1									
		Sig. (2-tailed)	<.001	<.001										
		N	155	155	155									
	Відповідальність та справедливість	Correlation Coefficient	.703**	.529**	.524**	1								
		Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001									
		N	155	155	155	155								
	Суда та справедливість	Correlation Coefficient	.144	.305**	.575**	.316**	1							
		Sig. (2-tailed)	.074	<.001	<.001	<.001								
		N	155	155	155	155	155							
	Правда та справедливість	Correlation Coefficient	.701**	.639**	.481**	.652**	.342**	1						
		Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001							
		N	155	155	155	155	155	155						
	Свобода та справедливість	Correlation Coefficient	.531**	.569**	.337**	.616**	.274**	.552**	1					
		Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001						
		N	155	155	155	155	155	155	155					
	Об'єктивність та справедливість	Correlation Coefficient	.519**	.511**	.394**	.600**	.384**	.682**	.577**	1				
		Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001					
		N	155	155	155	155	155	155	155	155				
	Воля та справедливість	Correlation Coefficient	.412**	.423**	.351**	.611**	.328**	.519**	.721**	.650**	1			
		Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001				
		N	155	155	155	155	155	155	155	155	155			
	Гідність та справедливість	Correlation Coefficient	.600**	.561**	.451**	.682**	.312**	.668**	.608**	.649**	.702**	1		
		Sig. (2-tailed)	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001			
		N	155	155	155	155	155	155	155	155	155	155		
	Ваш вік	Correlation Coefficient	-.172*	.005	-.143	-.084	-.107	-.029	-.072	.007	-.048	-.106	1	
		Sig. (2-tailed)	.032	.954	.075	.301	.185	.724	.372	.934	.552	.188		
		N	155	155	155	155	155	155	155	155	155	155	155	

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Додаток 3

Аналіз кореляційних зв'язків у структурі уявлень про справедливість